Бүхы оронуудай пролетаринар, нэгэдэгты!

БУРЯАД ҮНЭН

СОВЕТСКЭ СОЮЗАЙ КОММУНИС ПАРТИИН БУРЯАДАЙ РЕСПУБЛИКАНСКА КОМИТЕДЭЙ, БУРЯАДАЙ ССР-эй ВЕРХОВНО СОВЕДЭЙ, МИНИСТРНҮҮДЭЙ СОВЕДЭЙ ОРГАН

...1921 оной ...21-нээ гарана. | № 243 (18566) | 1990 оной октябриин 21, воскресени | Сэн 3 мүн.

ПРОЕКТ

РСФСР-эй КОММУНИС ПАРТИИН АЖАЛ ЯБУУЛГЫН ГОЛ ШЭГЛЭЛНҮҮД

...-эй Компартиин эмхидхэн байгуулгын съездын тог... юхилдуулан, республикын бүхы партийна организа... зүбшэн хэлсэхын тула РСФСР-эй Компартиин ажал ... гол шэглэлнүүдэй проект зохёон табигдаад, тунхаг...

...нистнуудай дурадхалнууд ба ажаглалтануудые ха... абажа, тус проект РСФСР-эй Компартиин ЦК-гай бо...-гай хамтын үргэдхэгдэмэл ээлжээтэ заседани дээрэ ...үзэгдэхэ юм.

...шэнэдхэлгын гори... ...шээл түбэгүүдтэй ...байһан үе сагта өө... ...ал ябуулгые РСФСР-... ...арти эхилһэн байна. ...ажабайлгын үндэһэ ...аюул тохёолдуул... ...ехэ кризистэ ма... ...социалис гүрэн ...гэшэ. Общество до... ...гүй ябадал, үглөө... ...урда айха, өөһэ... ...бүлэнүүдэй һайн ...хүүгэдэйнгээ ерээ... ...һанаата болохо ...улам үргэдэнэ. Бэе ...ядаха ба тэсэбэри... ...хэтэрмэ түхэл... ...националис ябуулга... ...ба гэмтэ ябадалай ...абари зангай муу... ...зуржэ байгаа поли... ...түсэнүүдэй эрид хур... ...өөн совет хүнүү... ...зобооно.

...нистнууд, олон түмэн ...өөрынгөө этигэл ...РСФСР-эй Компар... ...болоно, эгээл шухала ...олон асуудалнуудые ...шадаха ниитын-по... ...үргэн эмхи гэжэ тэ... ...арана ха юм. Ушар ...бидэ тэдэнэй һайда... ...эрхэгүйбди. Рес... ...партийна органи... ...ажалшадай аша ...элирхэйлдэг, ар-

шалан хамгаалдаг, социалис нангин зорилгонуудые, ниитэ хүн түрэлтэнэй уг баялигуудые батадхадаг политическэ хүсэн бодото дээрээ болохоор бүрин гүйсэд шиидэнхэй юм. Социалис шэлэлгэ бэелүүлгэдэ, манай Эсэгэ ороной хүгжэлтэ дэбжэлтэдэ эдэбхитэйгээр туһа хүргэхэ хүсэлтэй республикын бүхы эрхэтэдтэ тэрэ нээлтэй гээшэ.

Советскэ Союзай Коммунис партиин таһаршагүй хубинь болохо РСФСР-эй Компарти КПСС-эй XXVIII съездын шиидхэбэринүүдые, Уставые болон «Энэрхы ёһото, демократическа социализм тээшэ» гэһэн Программна мэдүүлгые хүтэлбэри болгодог байна. Энээнтэй хамта тэрэ хараа бодолоо ба тактикаяа тодорхойлходоо, бэеэ даанхай байдаг.

Тохёолдоһон эрхэ байдалда республикын коммунистнууд обществые кризисһээ гаргахын, хубилган шэнэдхэлгын үзэл суртал дээрэ тэрэнэй социально-экономическа, политическэ, үзэл сурталай-абари зангай байгууламжанууд болон институдуудые шанарай талаар шэнэдхэхын тула бүхы түрүү, патриотическа хүсэнүүдые нэгэдүүлхэ ябадалые өөрынгөө түрүүшын ээлжээнэй зорилго болгон табина.

...хэтэдэй эб найрамдалай ба ...иональна эблэрэлэй түлөө

...хосоролдо ороной ...тогтоолго, ниитын-по... ...оршон байдалые ...болголго — эгээл ...асуудал мүн. Һүүлдэнь ...сахарижа байхаар бэ... ...эние хэхэ хэрэгтэй. ...сэг тээшэ эрьелтэ ...**Революционно хубил...**...**лгые зохёон бай...**...**шэглүүлхэ, энээ...**...**демократическа бү...**...**хүсэнүүдые нэгэ...**...хэрэгтэй.

...эхи абан, РСФСР-...арти РСФСР-эй ара... ...ба национально-гүрэ... ...дэлнүүдэй хоорондо... ...хэзнүүдые демокра... ...тэй болгохо яба... ...али болохоор дэм... ...хүгжөөхэ, тэдэнэй шэ... ...һайн түхэл янзануу... ...үнгэрһэн сагай ...гүй муу үзэгдэлнүү... ...гада эдэбхитэйгээр ...гэхэ, тэрэнэй үндэ... ...национальна гүрэн ...ССР Союзай бүрин ...ые сахиха, ороной ...нуудай олон талын ...най хани нэгэдэлэй

түлөө оролдодог байха юм. **Гансал нэгэн ниитэ ба шэнэдхэгдэһэн Союз дотор бидэ хүсэн түгэс, эрхэ сүлөөтэй ба бэеэ даанхай байхабди.**

Арадай засагай эрхэ түлөөлэлгэнүүдые бэелүүлхэдэнь, ниитын хүгжэлтын шухала асуудалнуудые ажалшадай аша туһануудта шиидхэхэдэнь арадай депутадуудай Соведүүдтэ эдэбхитэйгээр туһа хүргэхэ, түрүү программануудые бэелүүлхэдэнь туһалха ушартай.

Хүдэлмэришэдэй ба таряашадай хүдэлөөнүүдые хүгжөөлгэдэ туһалха, тэдээнтэй хамта ажалшадай эрхэнүүд ба социальна аша туһануудые бэелүүлгэдэ, ажалшадые социальна талаһаань ашаг үрэтэйгөөр аршалан хамгаалжа шадаха ниитын-үйлэдбэриин шэнэ түхэлнүүдые бэдэрэлгэ ба эмхидхэлгэдэ хабаадаха.

Тэрэнэй союзник ба бүрин эрхэтэ политическэ партнер болодог Россин комсомолтой, социалис ба демократическа хараа шэглэлтэй залуушуулай бусад эмхинүүдтэй хамта Компарти залуушуулай асуудал-

нуудые шиидхэлгэдэ, экономическа ба политическэ бэеэ даанги байдал батадхалгада, тэрэнэй бүхы социальна бүлэгүүдтэ адли тэгшэ арга боломжо ба хамгаалалга хангалгада шэглүүлэгдэһэн политика бэелүүлдэг байха юм. Абари зангай ба бэеын тамирай талаар элүүр энхээр ургажа ябаа үетэнгүйгөөр орондо ерээдүй байхагүй.

Эхэнэрнүүдэй хүдэлөөе эдэбхитэйгээр хүгжөөлгэдэ, обществын ажабайдалда эхэнэрнүүдэй социальна үүргые дээрэ үргэлгэдэ, гүрэнэй ба ниитын зургаануудта тэдэнэй үргэнөөр түлөөлэгдэдэг байлгада туһа хүргэхэ. Эхэнэрнүүдэй, гэр бүлэнүүдэй һуудал байдалые һайжаруулха, эхэ ба үхибүүдые хамгаалха гүрэнэй программые бэелүүлгэдэ туһа хүргэхэ. Эхэнэрнүүдэй дунда хүдэлмэри ябуулха комиссинуудые партийна комитедүүдтэ байгуулха.

Дайнай ба ажалай ветерануудай аша туһануудые, нэрэ хүндые хамгаалха талаар олониитын хүсэнүүдые нэгэдүүлхэ, тэдээндэ ажабайдалай тааруу зохид эрхэ байдал хангаха тушаа анхарал оролдолго гаргаха. Тэдэнэй эрхэнүүдые хизаарлаха һэдэлгэнүүдые гаргажа, пенси болон социальна бусад хангалгын талаар доромжолһон хэмжээнүүдые тогтоожо болохогүй. Үндэр наһатаниие хүндэлэлдэггүй соёл болбосоролтой общество байжа шадахагүй.

Зэбсэгтэ Хүсэнүүд болон хуули ёһо хамгаалха зургаанууд дотор хубилган шэнэдхэлгые бэелүүлгэдэ, тэндэ байгаа шухала асуудалнуудые шиидхэлгэдэ туһа хүргэхэ, сэрэгэй алба хаагшадай, гүрэнэй аюулгүй байдал хангаха ба гэмтэ ябадалтай тэмсэл ябуулха талаар өөрынгөө уялга дүүргэжэ байһан хүдэлмэрилэгшэдэй социальна эрхэнүүд ба нэрэ хүндые хамгаалдаг байха. РСФСР-эй Компарти хододоо тэдээндэ үргэн дэмжэлгэ үзүүлдэг байха юм.

Россин Федерациин байгаалиин баялигуудые гамтай зүбөөр хэрэглэхын ба һэргээхын түлөө хэгдэдэг ниитын экологическа хүдэлөөнүүд болон

үүсхэлнүүдтэ эдэбхитэйгээр хабаадаха, эдэ асуудалнуудые шиидхэлгэдэ нютагай тала баримталха ябадалнуудта эсэргүүсэхэ, байгаалиин баялигуудые үгы хэлгэдэ, агаар, уһа голнуудые бузарлалгада, газарай үрэжэлые муудхаалгада зэмэтэй хүнүүдые тус бүридэнь харюусалгада хабаадуулхые оролдохо.

Бусад союзна республиканууд боложо байгаа нацинууд хоорондын хёмороо зүришэлдөөнүүдэй зононуудта ажаһуужа байгаа гү, али тэрьедэн гарагшадай байдалда ороһон РСФСР-эй арадуудай түлөөлэгшэдэй ами наһа, эрхэтэнэй эрхэнүүд болон эд зөөрие хамгаалгада зорюулагдаһан дары түргэн, үргэн хэмжээнүүдые абаха, тэдэнэй гээлтэ хохидолнуудые бусаахын тула оролдохо. Россие өөһэдынгөө түүхэтэ Эхэ орон болгоһон хүнүүдые иимэ байдалда бү орхиёл.

Материалис үзэлэй хараа бодолнууд дээрэ үлэхэдөө, шажан мүргэлэй эмхинүүдэй эб найрамдалта, ядаһан тулиһан хүнүүдтэ туһа хүргэхэ ба соёл-гэгээрэлэй ажал ябуулгыень дэмжэхэ, абари зангай ба хүнэй шэнжэ шанарай муу ябадалнуудые усадхаха талаар хамтын хүдэлмэри ябуулха.

Ороноо социалис ёһоор шэнэдхэхэ гэжэ оролдодог, хилын саана байһан эсэгэ ороной хидтоёо бүтэмжэтэй холбоонуудые тогтоохо, Россин Федераци дотор хэгдэжэ байгаа хубилган шэнэдхэлгын ябуулгануудта хабаадахыень тэдэниие уриха.

Республика болон орон дотор эрхэтэдэй эблэрэл туйлаха, оршон байдалые тогтууритай болгохо арга замууд тухай асуудалнуудые хамтадаа хаража үзэхые, хубилган шэнэдхэлгые, манай түүхын баялигуудые дэмжэхэ талаар демократическа хүсэнүүдтэй холбоо эмхидхэхые, хооһон худал үгэ тараагшадта ба тухирагшадта, арадуудай хоорондо этигэхэгүй ба дайсан харша ябадалые һүжэрөөлгэдэ эсэргүүгээр хамтын ябуулга хэхые политическэ бүхы партинуудта, хүдэлөөнүүд болон эмхинүүдтэ коммунистнууд дурадхана.

Экономическа, социальна болон политическэ харилсаануудые үндэһөөрнь шэнэлэлгэ тээшэ

Социалис шэнэлэлгын хэмжээн соо дэлгүүрэй харилсаануудта шэлжэн орохо, экономикын ашаг үрэтэй байгууламжа бүридүүлхэ тухай КПСС-эй XXVIII съездын шиидхэбэринүүдые бодото дээрэнь хэлбэришэгүйгөөр бэелүүлхэ. Иимэ экономико дотор хуули ёһоной адли тэгшэ эрхэ ба хүниие хүнэй мүлжэхэ ябадалые гаргахагүй, зөөриин ба ажахы эрхилэлгын бүхы түхэлнүүдэй мүрысэн хүгжэлгэ хангагдаха байна. Дэлгүүртэ шэлжэн оролгын гол удха гэ-

хэдэ, хүнүүдэй үүсхэл ба ажал бүтээхэ эдэбхиие бадаруулха, энээнэй үндэһөөр ниитын ажалай бүтээсэ дээшэлүүлхэ, үнэн сэхэ ажалаараа ажабайдалай нэрэ түрэтэй хэмжээ ба шанар өөртөөшье, гэр бүлэдөөшье эрхэтэн бүхэнэй хангажа шадамаар эрхэ байдал байгуулха ябадал болоно гэжэ бидэ тоолонобди.

Ойрын сагай гол зорилго гэхэдэ, экономическа оршон байдалые тогтууритай болголгодо али болохоор туһа хүр-

гэлгэ, ажахын холбоонуудые һэргээлгэдэ, хэлсээнэй журамые сахилгада, хүн зониие эдеэ хоолоор хангалга һайжаруулгада, худалдаа наймаанда ба транспорт дээрэ гурим ёһо тогтоолго, ажахын эзэн буса ябуулгын, һаатуулгын ба хуули бусын ябуулга хэһэнэй түлөө харюусалга дээшэлүүлхэ ябадалда шэглүүлэгдэһэн хэмжээнүүдые бэелүүлгэдэ эдэбхитэйгээр хабаадалга болоно гээшэ.

Хэрэглэмжын дэлгүүр дээрэхи байдалые һайжаруулха, мүнгэн һангай тааруу эрьелтэ һэргээһэнэй, саарһа мүнгэнэй үнэ сэнгэй доошолгодо эсэргүү, ашаг үрэ ехэтэй политика ябуулһанай үндэһөөр экономикые гуримшуулан һайжаруулха хүдэлмэридэ коммунистнууд эршэ түгэсөөр хабаадаха ёһотой.

Хуули ёһо бэхижүүлхэ ба хүн зониие хуули ёһо мэдэдэг байхаар хүмүүжүүлхэ талаар эрид шууд хэмжээнүүдые абадаг болохо. Энээниие республикын бүхы партийна организацинуудай шухалын шухала хэрэг гэжэ тоолохо.

Олон түхэлтэй экономико байгуулгын, зөөрие гүрэнэй мэдэлһээ гаргаха элдэб ондоо түхэлнүүдэй хараа шугамые РСФСР-эй Компарти дэмжэнэ. Тиихэдээ тэрэнэй хамтын түхэлнүүд булюу эрхэтэй байха гэжэ тоолоно. Тэдэнэй аша туһануудта эгээл һайнаар таараха зөөриин түхэлнүүдые шэлэхэдэнь, тэдээндэ тааараха ажахы эрхилэлгын арга эмхидхэхэдэнь ажалшадта профсоюзуудтай, ажалша коллективүүдэй соведүүдтэй хамта эдэбхитэйгээр туһалхыень партийна организацинуудта дурадхаха. Гүрэнэй предприятинуудай эд зөөри түлбэригүйгөөр ажалша коллективүүдэй зөөри болгон үгтэхэ ёһотой.

Газар ба үйлэдбэриин бусад хэрэгсэлнүүд тушаа зөөриин асуудал имагтал бүгэдэ арадай референдумэй үндэһэ һуури дээрэ шиидхэгдэхэ ёһотой.

РСФСР-эй Компарти газарые үмсын зөөридэ худалдаха ба дамжуулха ябадалые буруушааха, ажахы эрхилэлгын түхэл янзануудые таряашадай имагтал өөһэдөө тодорхойлхо болон өөрынгөө ажалай үрэ дүнгүүдые өөһэдөө ашаглан хэрэглэхэ эрхые, колхозуудта, совхозуудта, таряашанай ба хубиин ажахынуудта, тэдэнэй кооперативууд болон бүлгэмүүдтэ экономическа адли тэгшэ арга боломжо олгохо ябадалые хамгаалха.

Экономическа харилсаануудые үндэһөөрнь хубилгаха зорилгые амжалтатайгаар бэелүүлхын тула РСФСР-эй Компарти туһалха гэбэл:

— ороной арадай ажахын комплексын хүгжэлтэдэ, союзна ниитэ нэгэн дэлгүүрые бүридүүлгэдэ;

— Россин Федерациин, тэрэнэй территориальна, национально-территориальна байгуулгануудай экономическа бодото бэеэ даанхай байдалда, хуулитай зохилдуулан, бүхы шатануудта өөһэдөө өөһэдыгөө хүтэлбэрилгын тогтолгодо;

— хуулиин, экономическа болон мүнгэн һангай-урьһаламжын регуляторнуудые, республикын, тэрэнэй регион бүхэнэй арадай ажахын хүгжэлтэ түсэблэлгые эдэбхитэйгээр ашаглалгые хараалһан гүрэнэй хүтэлбэрилгын нүлөө ехэтэй ба тааруу зохид онол аргануудые бүридүүлгэдэ. Хүдөө нютагуудай социальна хубилалтада, али алинда аша туһатай харилсаануудай үндэһэ һуури дээрэ хүдөө нютагуудта хотонуудай ажалша коллективүүдэй али болохо туһаламжа үзүүлхэ ябадалда онсо анхарал хандуулха. Регионуудай экономическа ба социальна хүгжэлтэнүүдые тэгшэдхэхын тула республиканска жаса байгуулха хэрэгтэй гэжэ тоолохо.

Ажалай уласхоорондын хубаарилда, хамжаанда РСФСР-эй экономикын үргэнөөр хабаадалгада, дэлхэйн дэлгүүртэ тэрэниие оруулалгада, предприятинуудай гадаадын экономическа сэхэ харилсаануудые хүгжөөлгэдэ, республикын ба тэрэнэй хүн зоной национальна аша туһануудые лаб хангажа, экономическа нэмэл зононуудые байгуулгада Компарти туһалха.

Ажалшадай бүхы бүлэгүүдтэ, илангаяа эгээл олон тоотой хүдэлмэришэдэй, таряашадай, интеллигенциин бүлэгүүдтэ **социальна үнэн зүб байдал тогтоохын,** һулаар хамгаалагдаһан хүн зоной бүлэгүүдэй аша туһануудые удаа дараалан бэелүүлхын, ажалаа хангалгын шэнэ һалбаринуудые байгуулхын, сүлөөлэгдэһэн хүдэлмэрилэгшэдые мэргэжэлэй бэлэдхэлэй, шэнээр һургалгын ба ажалаар хангалгын үргэн программануудые бэелүүлхын түлөө **РСФСР-эй Компарти залан сэхээр оролдохо.**

Партийна комитедүүд, эхин организацинууд:

— элүүр энхэ ажабайдалда, медицинскэ хангалгын хүн бүхэндэ хүртэсэтэй бэлэн байлгада, элүүр энхын жасануудые тогтоолгодо, страховой медицинын, физкультурын ба спортын, ажалшадай сүлөө сагаа үнгэргэлгын бүхы түхэл янзануудые хүгжөөлгэдэ эрхэ байдал олгохо ябадалые үүсхэхэ;

— бюджедэй нөөсэнүүдые шэнээр хубаарилһанай, предприятинуудай, ниитын эмхинүүдэй ба хүн зоной хубиин нөөсэлгэнүүдэй мүнгэн зөөрие элсүүлһэнэй ашаар гэр байрын барилгые хүгжөөлгэдэ туһа хүргэхэ; обществын бага шадалтай бүлэгүүдые, олон хүүгэдтэй бүлэнүүдые ба сэрэгэй алба хаагшадые, багшанарые, врачнуудые, эрдэмэй, соёлой хүдэлмэрилэгшэдые, Чернобылиин аюул усалһаа хохидогшодые гэр байраар хангалгын тусхай программануудые бэлдэлгэ ба бэелүүлгэдэ; барилгын материалнуудай промышленностиие, барилгын индустриие энэ зорилгодо шэнээр шэглүүлхэ ябадалда туһа хүргэхэ;

(Эхин. Түгэсхэлынь 2-дохи нюурта).

СССР-эй Верховно Соведэй сесси

ШЭЛЭЛГЭ ХЭГДЭЭ

«Арадай ажахые тогтууритай болгохо ба дэлгүүрэй экономикодо шэлжэн орохо гол шэглэлнүүд» гэһэн СССР-эй Президентын дурадхан табиһан документые СССР-эй Верховно Совет октябриин 19-дэ дэмжэбэ.

Палатануудай хамтын заседани М. С. Горбачевой үгэ хэлэлгээр эхилһэн байна. Тус заседанида союзна болон автономито республиканууд Верховно Соведүүдэй Түрүүлэгшэнэр уригдаһан байгаа.

Тэрэнэй һүүлээр олонхиин дуугаар (12 хүн буруушаагаа) депутадууд тогтоолой проектые үндэһэ һуури болгожо абаһан байха юм. Арадай ажахые тогтууритай болгохо ба дэлгүүрэй экономикодо шэлжэн орохо гол шэглэлнүүд хадаа гүрэнэй бүхы зургаанууд ба ороной ажахын организацинуудай бодото, хойшолуулашагүй ажал ябуулгын программа болгон һайшаагдаһан байна.

Парламентын баталан абаһан документын ёһоор, союзна болон автономито республикануудай, автономито областьнууд болон округуудай гүрэнэй засагай ба хүтэлбэрилгын зургаануудэй хабаадалгатайгаар СССР-эй Президент, союзна правительство, СССР-эй арадай депутадуудай хэлэһэн ажаглалтанууд болон дурадхалнуудые хараада абан, хараалагдаһан программые бодото дээрэнь бэелүүлхэ ёһотой болоно. Тогтоолой проект дотор экономикые, хэрэглэмжын дэлгүүрые гуримшуулха, хэлсээнэй ба мүнгэн һангай журам, мүнгэнэй эрьесые бэхижүүлхэ, гадаадын экономическа ажал ябуулга нарижуулан һайжаруулха, зөөриин бүхы түхэлнүүдые хүгжөөхэ, гурим журам хангаха, эрхэтэдые социальна талаһаа хамгаалха, ССР Союзай ба республикануудай гүрэнэй зургаанууд хоорондохи харилсаа тодо һонор болгохо талаар ойрын сагта онсо яаралтай хэмжээнүүдые абаха ябадалда гол анхарал хандуулагдаа.

Тус тус газар дайдын ба нютагуудай экономическа байдалые һайжаруулха асуудалнуудые хаража үзэхыень, Арадай ажахые тогтууритай болгохо ба дэлгүүрэй экономикодо шэлжэн орохо гол шэглэлнүүдые тодорхойлон хүгжөөхыень союзна ба автономито республикануудай Верховно Соведүүдтэ, автономито областьнуудай ба автономито округуудай арадай депутадуудай Соведүүдтэ, арадай депутадуудай нютагай бүхы Соведүүдтэ дурадхагдаа.

«Гол шэглэлнүүдые» бэелүүлгэдэ хэрэгтэй хуулиин ба бусад актнуудай проектнүүдые зохёон табиха ба баталан абаха эмхинүүд ба тоонуудые СССР-эй Президент, СССР-эй Верховно Соведэй Президиум ба СССР-эй Министрнүүдэй Совет тододхохо эрхэтэй гэзд СССР-эй Верховно Соведэй резолюци хараална. СССР-эй Верховно Соведэй комитедүүд болон тэрэнэй палатануудай саг үргэлжын комиссинууд зохихо хуулинуудые бэлдэлгэдэ, мүн тэрэшэлэн дэлгүүрэй харилсаануудые хүгжөөхэ хэмжээнүүдые бэелүүлгын хойноһоо хиналта эрхилэлгэдэ хабаадаха ёһотой.

Хараалагдаһан программатай хүн зониие үргэнөөр танилсуулха зорилгоор Арадай ажахые тогтууритай болгохо ба дэлгүүрэй экономикодо шэлжэн орохо гол шэглэлнүүдые түбэй ба республиканска хэблэлдэ тунхаглаха. Дэлгүүрэй харилсаануудта орохо программые бүтэмжэтэйгээр, ойлгосотойгоор тайлбарилхын тула тэдээндэ байгаа бүхы арга боломжонуудые хэрэглэхыень гүрэнэй зургаанудта, ажахын организацинуудта, олондо мэдээсэл тараадаг хэрэгсэлнүүдэй редакцинуудта дурадхагдаба.

Ойлгомжо ба тэсэбэри харуулха, хараалагдаһан хэмжээнүүдые үсэд нэтэрүүгээр бэелүүлхын тула хүсэл оролдолгоёо нэгэдүүлхэ, социальна шэнэдхэлгын, демократизациин ба хүн бүхэнэй нэрэ түрэтэй ажаһуудал туйлаха замаар ороной дабшалгада һаад ушаруулдаг бүхы юумэ усадхаха уряатайгаар СССР-эй Верховно Совет арадай депутадуудай Соведүүдтэ, политическэ партинуудта, ниитын үргэн хүдэлөөнүүд болон нэгэдэлнүүдтэ, обществын бүхы бүлэгүүдтэ хандаһан байна.

Вторнигой үдэрһөө парламентын комитедүүд болон комиссинуудта, тэдэнэй үргэдхэгдэмэл заседани дээрэ хоёр зуунһаа дээшэ хүн үгэ хэлэжэ үрдиһэн байна,— гэжэ А. И. Лукьянов мэдээсэбэ. Экономическа реформын талаар СССР-эй Верховно Соведэй комитедэй түрүүлэгшэ В. М. Вологжинай хэлэһэнэй ёһоор, бүхы комитедүүд болон комиссинууд Президентын документые дэмжэхэ гэжэ хэлсэһэн байна. Тиигэбэ ябашье гуша гаран депутадууд заатагүй үгэ хэлэхые гүйһан, тиигэжэ үгэ буляалдаан дахинаа эхилһэн байха юм.

Экономическа реформын социальна баазые горитойгоор үргэдхэхэ хэрэгтэй байһые тогтоол соо элирхэйлхэ зэргэтэй байгаа гэжэ депутат В. И. Лисицкий хэлэбэ.

Автономинуудай депутадуудай бүлэгэй үмэнэһөө Д. Н. Кугультинов үгэ хэлэхэдээ, Президентын документ дотор дэлгүүртэ оролгын зорилгонуудые шиидхэхэдээ ороной арадуудай адли тэгшэ эрхэтэй байһые мэдэрһэн ябадалаар сэдьхэлээ ханажа байһанаа мэдүүлбэ. Имэрхүү удхатай үгэ Башкирай депутадуудай түлөөлэгшэ М. Г. Рахимов хэлэһэн байна.

«Гол шэглэлнүүдые» депутадуудай «Союз» бүлэгэй дэмжэжэ байһан тухай Ю. В. Блохин мэдүүлэв.

«Гол шэглэлнүүдэй» текстые уншахада, союзна парламентшье, союзна хуулинуудшье үгы байһан шэнги болоно гэжэ Хуули гаргалгын талаар комитедэй түрүүлэгшэ Ю. Х. Калмыков тэмдэглэбэ. Программын горитой дутагдалынь гэхэдэ, энэмнайл болоно ха юм. Экономическа реформын үндэһэ һууринууд СССР-тэхи Зөөри тухай, Союз болон федерациин субъектнүүдэй хоорондо эрхэ түлөөлэлгэнүүдые амяарлаха тухай болон бусад хуулинууд дотор бэшэгдэнхэй гэжэ мартаха ёһогүйбди.

Тэрэнэй һүүлээр депутадууд М. М. Рахманова, Г. И. Фильшин, Ю. К. Шарипов болон бусад үгэ хэлэһэн байна.

Дэлгүүртэ оролгын программые, тэрээн доторхи нилээд шанга, олондо хүндэтэйшье бэшэ хэмжээнүүдые бэелүүлгэ оруулалсан, бэелүүлхээр союзна правительствын бэлэн байһан тухай СССР-эй Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшэ Н. И. Рыжков мэдүүлбэ. Мүнөө харюусалгаһаа холодохо гээшэ үшөө ехэ бэрхэшээл түбэгүүдые байгуулха, уридшалан тухайлмаар бэшэ политическэ оршон байдал тохёолдуулха гэһэн удхатай болоно гэжэ тэрэ хэлэбэ.

Экономикые тогтууритай болгохо ба дэлгүүртэ шэлжэн орохо түсэбые дүүргэлгын эрхэ нүхэсэл гэхэдэ, гүйсэдхэхэ засагые али болохоор, дары түргэн бэхижүүлгэ, гүйсэдхэхэ ба хуули гаргаха засагуудай хоорондо уялгануудыень эли тодоор хубаарилга, хуулинуудые хэлбэришэгүйгөөр бэелүүлгэ болоно гэжэ правительствые толгойлогшо тоолоно.

Правительствын байгууламжые үшөө дахин хаража үзэхөөр, дэлгүүрэй экономикодо имагтал тааараха тусхай зургаануудые байгуулхаар, шэнэ зургаануудта залуу, шэнэ хүнүүдые хабаадуулхаар бэлэн байһан тухайгаа тэрэ мэдүүлэв.

Тэрэнэй һүүлээр болоһон үгэ буляалдаанда нилээд олон депутадууд хабаадаһан байна.

Һүүлээрнь заседанида хабаадагшад тогтоолой текстые пункт пунктаарнь баталжа эхилбэ. Тэрэнэй ашаар проектдэ хэдэ хэдэн редакционно заһабаринууд оруулагдаа. Заһабаринуудай олонхииень депутадууд буруушааһан байна. Тэдэнэй дунда тогтоолой түрүүшын хубида дэлгүүртэ шэлжэн орохо талаар хараалагдаһан хэмжээнүүдые бэелүүлгэдэ союзна правительствын хабаадалга тухай бэшэгдэһые болюулха гэһэн МДГ-гэй дурадхал буруушаагдаһан байха юм.

СССР-эй Верховно Соведэй дүрбэдэхи сесси хүдэлмэреэ понедельнигтэ үргэлжэлүүлхэ.

Л. ШВЕДОВА, В. ШИШЛИН, ТАСС-ай коррнууд.

Уншагшын түрүү бэшэг

БЭРХЭШЭЭЛЫЕ ДАБАХААР ЗЭҺЭНХЭЙБДИ

...ханда үбэлжэлгэ гээшэ эгээл харюу...най үень гэхэ гү, али шангахан шал... болоно үнгэрдэг. Хэрбээ үбэлжэл...мхитэй һайнаар дабажа, һүрэг малаа ...торгонгөөр ондо оруулаа һаа, бүхэли ...соо урагшатай ябагдаха. Ашаг шэмэнь... ...дэшэлжэ, түл түрэсэньшье һайн бай... Тиимэһээ хэр үгһаа хойшо малшадкай ...эздөөл анхарал хандуулдаг, эртээн... ...дэг гээшэ ааб даа.

...һаалишанаар дүрбэдэхи жэлээ ажал... Эхэмни бүхы наһаараа тугалшанаар ...һан ааб даа. Тиимэһээ минии бага ...тугалшанай, һаалишанай хүнгэн бэ... ...ажалтай сэхэ холбоотой байгаа гээшэ. ...ые сагнай, байдалнай урдынхиһаа ...болоо. Малшадай ажалшье нилээд ...гдөө, ташха ондоогоор эмхидхэг... Теэд үбэлжэлгээ үлүү хүл хөөрсэг ...гүй, зунай бэлшээриин хаһые, хабар, ...уеые үнгэргэһэндэл, үнгэргэжэ ...гүй гээшэ гүбди гээд заримдаа һа... Юрэдөө, үлүү хүл хөөрсэг болохо... ...байдалнайшье һайжардаггүй гээшэл

...25 үнеэ даажа абанхайб. Бултадаа ...тугаллаһан гунжад юм. Эдэ... ...үнеэн болгохын түлөө бүхы хүсэ ...гарган оролдогшоб. Оролдол... ...дэмы хосороогүй. Мүнөө бүлэгэй... ...гунжан, хашарагууд яһала һү шэмэтэй

гэхэ гү, али эдэ үдэрнүүдтэ гунжан бүхэнһөө дунда зэргээр 8,1 килограмм һүн абтана.

Малаа үбэлэй рационоор хооллуулжа захалаабди. Мүнөө үнеэн бүхэндөө үдэртэ 20 килограмм оробото ургамалаар дарагдаһан силос, куузику, мүн һаагдаһан һүнэй килограмм бүхэндэ 500 граммай хүртэхөөр талха тарянай зүйл үгтэнэ. Мүн бурдууг уулгагдана. Энэ тэжээлнай совхоздомнай нэгэл газарта бэлэдхэгдэдэг гээшэ. Һүүлэй жэлнүүдтэ үнеэдтээ бурдууг түхэрээн жэлэй туршада уулгадаг болообди. Үдэр бүхэндэ үнеэн бүридэ уһанай орондо 40 литр бурдууг уулгахада, һү шэмэдэнь нилээд нүлөөлдэг байна.

Республика доторнай үнеэн бүриһөө 2500 килограммһаа бага бэшэ һү һаахын түлөө тэмсэл ябуулагдана гэжэ мэдээжэ. Теэд бидэ гурбан мянганай хилэ дабаха хүсэлэнтэй, ажалай тэмсэлдэ оронхойбди. Би жэлэй эхинһээ хойшо үнеэн бүриһөө 2174 килограмм һү абаад байнаб. Энэ жэлэй декабриин 31 болотор гурбан мянганда хүрэхэл хүсэлэнтэйб.

Манай фермэдэ 16 һаалишан ажалладаг. Тэдэнэймнай зургааниинь эрэшүүл байха. Юрэнхыдөө, бүхы коллективнай залуушуулһаа бүридэнхэй. Залуу һаалишадай нэгэн Чингис Ангуров мүнөө үнеэн бүриһөө 2292 килограмм һү абаад байна. Иимэ түрүүшүүл олон.

Зунай бэлшээриин үедэ баһал бэрхэтэйхэн байгаа. Голой саада тээхи һайжаруулагдаһан бэлшээридэмнай ургасань бирагүй байшоо. Хабартаа эртүүр үтэгжүүлжэ, һайнаар уһалагдаагүй дээрэһээ зунай хахадлатар малай садахаар ногоон гараагүй ха юм. Саашадаа энэ дутагдалые дабтаха ёһогүйбди.

Манай фермэдэ симментал үүлтэрэй үнеэд харууһалагдана. Хэрбээ һайнаар харууһалаад, һаагаад байгаа һаа, жэлдээ үнеэн бүриһөө 3000 килограмм һү абахаар гэжэ һанагшаб. Теэд ажалаймнай эмхидхэл үшөөл һанаһанда хүрэнэгүй хаш. Нэгэдэхеэр, коллективнай совхоз соогоо арендэнэ подрядай гуримаар ажаллана гэһэн тоотой. Ажахымнай экономическа албанай хүдэлмэрилэгшэд ажалай эмхидхэлэй шэнэ гуримуудые гансал «саарһан» дээрэ нэбтэрүүлдэгынь эндэл харагдана ха юм. Иимэ хүнүүдэй хүтэлбэри доро дэлгүүрэй экономикын гуримда орохомнай гэжэ досоогоо бодомжолходошье, аймшагтай шэнги болодог. Ажахымнай бухгалтериин хүдэлмэрилэгшэд арендэнэ харилсаанай хэлсээ өөһэдөө зохёогоод, нэгэ «түүхэй» юумэ дурадхаха. Хэрбээ зүбшөөгөөгүй гү, али дэмжээгүй һаамнай, элдэбээр занаха, заршахал даа.

Һаагдаһан һүнэй тоһолигынь 3,8 процентээр тушаагдана. Өөрын лабораторитой-

бди. Теэд городой һүнэй комбинат продукциимнай шанарые «өөрынхеэрээ» тодорхойлдог. Хэзээ фермэ дээрэһээ сэхэ тушаажа абадаг болохо юм. Хооһон найдуулга хүлеэгээд, хэдэн жэлдэ һуунабди.

Үбэлжэлгэмнай бэлэн байхагүй. Үбһэ тэжээл яһала абтаа. Гансал шанараараа бирагүй байханьха. Юрэдөө, бидэ сагаан эдеэ элбэгээр абажа, бэлэдхэхын тула бэрхэшээлые дабахаар зэһэнхэй ажалланабди.

Т. РИНЧИНОВА,
Ивалгын районой Оронгын совхозой Түбэй фермын һаалишан.

ХУУЛИНУУД МҮНДЭЛНЭ

Октябриин 19-дэ РСФСР-эй Верховно Соведэй сесси дээрэ палатануудай амяараа заседанинууд боложо үнгэрөө. Национальностьнуудай Соведтэ «Федеративна хэлсээнэй» проект зүбшэн хэлсэгдэбэ. Энэмнай автономинуудай болон Верховно Соведэй комитедүүдэй түлөөлэгшэдэй ажаглалтануудые хараада абан табиһан юһэдэхи вариант болоно. Гэбэшье энэмнай һүүлшын бэшэ байшоо. Урдынхидаал адли энэ проект баһал «түүхэй» байжа, тусхайтаар эмхидхэгдэһэн комиссида хаража үзэхыень эльгээгдэбэ.

«РСФСР-эй 1991 оной бюджет бүридүүлгэ тухай» хуулиин проектые Республикын Соведэй гэшүүд бүхэли үдэрөө зүбшэһэн байна.

Тус проектын үндэһэ һуурида шэнэ гол ёһонууд табигдаа гэбэл: республикын бүхы бюджедүүдэй бэеэ даанги байлга, нютагай бюджедүүдэй олзо доходой баазые горитойгоор үргэдхэлгэ, тэдэнэй хоорондохи харилсаануудые нормативна үндэһэ һуурида оруулга болоно.

Үдэшын заседани дээрэ депутадууд «Онсо гуримтай эрхэ байдалда байһан РСФСР-эй хотонууд ба газар дайданууд тухай» тогтоолой проектые зүбшэн хэлсэһэн байна.

Октябриин 20-до депутадууд хүдэлмэреэ Верховно Соведэй палатануудай комиссинуудта болон комитедүүдтэ үргэлжэлүүлхэ юм.

(ТАСС).

ПРОЕКТ

РСФСР-эй КОММУНИС ПАРТИИН АЖАЛ ЯБУУЛГЫН ГОЛ ШЭГЛЭЛНҮҮД

(Түгэсхэл. Эхиниинь 1-дэхи нюурта).

— Зэбсэгтэ хүсэнүүдые хороолгын үедэ запаста гаргагдаһан, мүн оборонно һалбаринуудай конверсиин үедэ сүлөөлэгдэһэн эрхэтэдэй социальна хамгаалалтын гүрэнэй программа баталалгые болон тэрэниие залан сэхээр бэелүүлгые түйлаха.

Олон партиин оршон байһаниие, арадай депутадуудай Соведүүдтэ ажалша коллективүүдһээ, хүн зоной бүхы бүлэгүүдһээ түлөөлэгшэдые үргэнөөр хабаадуулха хэрэгтэй болоһониие хараада абан, тэрэнэй бүгэдэ арадай шэнжэ шанарые лаб хангаха аргатай **һунгуулиин гуримай реформо тухай хуули гаргаха үүсхэлтэйгээр Компарти үйлэ ябуулгануудые бэелүүлхэ,** социалис ба демократическа шэглэлтэй бусад хүсэнүүдтэй хэлсээ баталхаар, һунгалтын урда тээхи нэгэдэлдэ орохоор тэрэ бэлэн байна.

Демократическа үндэһэ һуури дээрэ бүхы шатын Соведүүдтэ коммунистнуудай түлөөлэлгые үргэдхэхэ гэжэ оролдохо.

Зохёон байгуулхы хүсэнүүдые нэгэдүүлдэг депутатска бүлэгүүдые, фракцинуудые байгуулгые коммунистнууд ямар зорилготойгоор дэмжэжэ, бүридэлдэнь орохоб гэбэл:

— хуули гаргаха болон бусад үүсхэлнүүдые гаргахын, хараа бодолнуудые болон шиидхэбэринүүдэй проектнүүдые зохёохын, тэдэниие олоной хабаадалгатайгаар зүбшэн хэлсэлгые эмхидхэхын тула;

— бусад партинуудай болон ниитын хүдэлөөнүүдэй оруулдаг проектнүүдэй ба программануудай шалгалта, сэгнэлтэ үнгэргэхын, арадай аша туһые хамгаалдаг проектнүүдыень дэмжэхын тула;

— ажалшадай аша туһые хабшадаг шиидхэбэринүүдые баталалгада эсэргүүсэхын тула.

Буруушаалгын ябуулгануудые, кампанинуудые үнгэргэхэ, һунгагшадай этигэл найдалые харюулаагүй зарим депутадуудые, тэрэ тоодо, КПСС-эй гэшүүдые тушаалһаань буулгаха ябадал үүсхэхэ, зохихо Соведэй тараагдахаар болон шэнэ һунгалтын зарлагдахаар хүрэтэр тушаалта нюурнуудай, гүйсэдхэхэ зургаануудай отставкада гараха эрилтэ табиха эрхэнүүдые партийна организацинууд өөһэдтөө үлөөнэ. Коммунистнуудай үсөөнхиинь тоодо ороһон Соведүүдтэ тэдэ бүтэмжэтэй оппозициин үүргэ дүүргэхэ.

Ажалша коллективүүдэй Соведүүдэй, хүдэлмэришэдэй комитедүүдэй, нютагай өөһэдын тусгаар захиралгын соведүүдэй, һунгагшадай клубуудай, нэгэдэлнүүдэй, ажалшадай үүсхэлээр бии болоһон арадай засагай бусад түхэл янзануудай хүгжэлгэдэ, бэхижэлгэдэ туһа хүргэхэ.

Тэдэнэй үзэл бодолой түлөө, ямар партида хабаадаһанай, ямар үндэһэ яһатан байһанай түлөө хүнүүдые мүрдэхэ али бүхы эргануудые эрид шууд буруушааха.

Республикада хүнэй эрхэнүүдые хамгаалха ажал ябуулгын хараа бодол зохёохо, хүнэй эрхэнүүдэй түб байгуулха гэһэн үүсхэл парти гаргана. Бидэнэр хүн зоной харилсаануудта бодото коллективизмые, бэе бэедээ туһалалсалгые, һайн һайхан, энэрхы сэдьхэлые тогтоохын түлөөбди.

Россин Федерациин коммунистнууд Советскэ Союзай таһалдашагүй хуби байһан РСФСР-эй бүрин эрхэтэ байдалай, союзна ба республиканска шэнэ хэлсээнүүдые тон түргэнөөр баталхын түлөө дуугаа үгэнэ. Эдэ хэлсээнүүдэй үндэһөөр арад бүхэн өөрынгөө гүрэн түрын түхэл янзые бэеэ даагаад шэлэхэ аргатай байха һэн.

РСФСР-эй коммунистнууд өөрын гүрэн түрэгүй национально-территориальна бүхы байгуулгануудай болон арадуудай эрхэнүүдые, республикын засагай дээдын зургаануудта тэдэнэй түлөөлэлгые дэмжэхын түлөө РСФСР-эй Компарти дуугаа үгэнэ. Үсөөн тоото арадуудай хуулита аша туһые хамгаалдаг хэмжээнүүдэй ниитэ-республиканска программа зохёохые дурадхана.

Оюун бодолой талаар баян дэлгэр общество тээшэ

Республикын арадуудай, тэрэнэй эрхэтэн бүхэнэй сюун бодолой хүсэ шадалые али бүхы талаарнь тайлбарилхын тула РСФСР-эй Компарти һуралсалай, эрдэмэй ба соёлой һалбарида коммунистнуудай бэелүүлхэ ажал ябуулгын түрүүшын ээлжээнэй иимэ шэглэлнүүдые тодорхойлно:

— арадай эрдэм һуралсалда демократи үргэдхэлгэ, республикын арадуудай олон национальна соёлой эхин булагуудтай, ёһо заншалнуудтай тэрэнэй холбоое бэхижүүлхэ, дэлхэйн эрхим хэмжээнүүдэй шатада арадай эрдэм һуралсалай хүгжэлтые хангалга, һуралсалай эмхи зургаануудай ондо ондоо түхэл янзануудай бэеэ даанхай байдалые баталалга ба тэдэниие үргэнөөр хэрэглэлгэ, национальна һургуулиие хүгжөөлгэ, педагогическа эрдэмдэ ба ажал хэрэгтэ зохёохы үүсхэлые дэмжэлгэ;

— эрдэмэй ажал ябуулгын эрхэ сүлөөе али болохоор дэмжэлгэ, баалалтын ямаршье түхэлнүүдһээ тэрэниие хамгаалга, авторска эрхэнүүдые ба ухаан бодолой зөөриие сахилга, политическэ болон хүтэлбэрилхы шиидхэбэринүүдые абалгын үедэ эрдэмэй шалгалтада түшэглэлгэ. Россин Федерациин хүгжэлтын стратегиин теоретическэ үндэһэ һууриие зохёодог, академическэ, дээдэ һургуулиин ба һалбариин эрдэмэй нэгэдэлые, эрдэм-техникын ба гуманитарна уласхоорондын харилсаануудые үндэһөөрнь нарижуулан һайжаруулгые хангадаг түб болгожо, Россин Науканuудай академиие һэргээхэ;

— олонациональна, онсо өөрсэ соёлой, арадай уран бүтээлэй, фольклорой заншалнуудые һэргээлгэ ба хүгжөөлгэ, Россин Федерациин арадуудай түүхын, соёлой дурасхаалта хүшөөнүүдые сахилга ба һэргээн бодхоолго. Ном хэблэлгын болон библиотечнэ хэрэгые дэлгэрүүлгэ, музейнүүдые олошоруулга, Эсэгэ орондоо дуратайгаар хүмүүжүүлгын үндэһэ һуури болодог хизаар ороноо шэнжэлгын хүдэлөөе эмхидхэлгэ, соёлой, зохёохы ажал ябуулгые ниислэл хотын ба заха булангуудай гэжэ хоорондонь зорюута илгаха ябадалые усадхалга, соёлой баялигуудые ашаглаха талаар адли тэгшэ арга боломжонуудые байгуулха хэрэгтэ туһа хүргэлгэ;

— бага хотонуудые, һуурин тосхонуудые һэргээхэ программануудые зохёолго ба бэелүүлгэ, нютаг нютагай, тон түрүүн, хара бэшэ хүрьһэтэ нютагуудай, хойто зүгэй, Сибириин, Алас Дурнын хизаарай соёлой хүсэ шадалые дээшэлүүлгэ, Россин Федерацида ажаһуудаг арадуудай оюун бодолой талаар бэе бэедээ һайн һайханаар нүлөөлхын тула түбүүдые, бүлгэмүүдые байгуулга. РСФСР-эй үсөөн тоото арадуудай соёлдо, хэлэндэ, һуудал байдалда гамтайгаар хандалга;

— багшын, соёлой хүдэлмэрилэгшын, эрдэмтын, ажалай, һуудал байдалай эрхэ нүхэсэлнүүдые һайжаруулга, дэлгүүрэй үйлэ ябадалнуудай эдэбхижэһэн эрхэ байдалда тэдэнэй социальна хамгаалалтые найдамтайгаар хангадаг онсо ялгалтай хэмжээнүүдые зохёолго ба нэбтэрүүлгэ.

Уран бүтээлэй эрхэ сүлөөе, бэлигтэйшүүлдэ гамтайгаар хандалгые гуримшуулан хүгжөөхэ, һүбэлгэн залуушуулые үсэд нэтэрүүгээр бэдэрхэ, тэдэнэй шадабариие хүгжөөхын, Эсэгэ ороной аша туһада тэдэниие ашаглахын тула эрхэ байдал хангаха.

Соёл болбосоролдо, оюун ухаанай бүхы һалбаринуудта гансал ашаг олзоор дашуурха ябадалые РСФСР-эй Компарти эрид шууд буруушаана, һуралсалда, эрдэм ухаанда ба соёлдо зорюулагдаха һомолологонуудые хороожо болохогүй гэжэ тоолоно, республиканска ба нютагай бюджедүүдһээ тэдээндэ түрүүшын ээлжээндэ мүнгэ һомололгые түйлаха, предприятинуудай, кооперативуудай мүнгэн зөөриие хабаадуулха, ниитын үргэмжын ба бусад жасануудые байгуулгые түйлаха юм.

Парти дотор демократи үргэдхэхын тула

Үе сагай эрилтэдэ харюусамаар политическэ ба оюун ухаанай түхэл шэнжэтэй болгобол, партийна олониитын засаг, нюуса далдагүй байдал, демократи хангабал, ажалшан бүхэнэй шухала хэрэглэмжэнүүдые хангалгатай холбоотой тэрэнэй урда табигдаһан тодорхой зорилгонуудые шиидхэжэ шадабал, **РСФСР-эй Компарти арад зоной этигэл найдабариие бэхижүүлхэ.**

РСФСР-эй Компартиин ажал ябуулга олондо мэдээсэлгын үндэһэ һуури дээрэ эмхидхэгдэхэ, эрдэм ухаанай ба дэлхэйн түрүү соёл болбосоролой тобшололнууд болон түйлалтанuудта, гуманис үнэтэй сэнтэй зүйлнүүдтэ, олониитын национально-соёлой ёһо заншалнууд болон оюун ухаанай аша туһада үндэһэлхэ юм.

Парти доторой ажабайдалда демократи үргэдхэлгын гол нүхэсэлнүүд болохо гэбэл:

— партийна эхин организацинуудай эрхэнүүдые үргэдхэлгэ, бэеэ даанхай ба политическэ эдэбхи үүсхэлые дээшэлүүлгэ, партийна хани нүхэсэл, сүлөөтэй бодомжонууд болон шүүмжэлэл бэхижүүлгэ, партийна хүдэлмэридэ олониитын эдэбхи үүсхэл хүгжөөлгэ;

— элдэб үеын коммунистнуудай хэрэгые залгамжалан үргэлжэлүүлгэ, партиин ветерануудай тухай саг үргэлжын анхарал оролдолго;

— социализмын суртал бодолнуудые дэмжэдэг шэнэ хүнүүдые, залуушуулые партида абалгые хангалга;

— өөһэдынгөө ябуулгануудаар партиин нэрэ хүндые бузарладаг, суртал бодолой талаар харша хараа шугам баримталдаг болоһон хүнүүдһээ партийна зэргэнүүдые сэбэрлэлгэ;

— тусхай зорилготой кадрова хүдэлмэри, шэнээр, гүнзэгы мэдэсэтэйгээр ба эршэмтэйгээр ажаллажа, бодомжолжо шадаха эгээл эрхим коммунистнууд болон партийна бэшэ хүнүүдые гүрэнэй засагай ба хүтэлбэриин зургаануудта дурадхахын тула халааниие бэлдэлгэ.

Үзэл бодолойнь түлөө илган газаашалха, үнэн зүб бэшэ ябадалһаа коммунистнуудые, мүн бусад хүдэлөөнүүд болон эмхинүүдэй түлөөлэгшэдые хамгаалхын тула «Ниитын нэгэдэлнүүд тухай» СССР-эй Хуулиар олгогдоһон арга боломжонуудые, мүн тэрэшэлэн олониитэдэ мэдээсэл тараадаг хэрэгсэлнүүдые хэрэглэхэ.

Ажалша коллективүүдтэ коммунистнууд өөһэдынгөө нүлөөе үлөөхэ, нэрэ хүндые дээшэлүүлхэ зэргэтэй. Гэхэ зуура ажаһуудаг газарнуудтахи организацинуудые горитойгоор бэхижүүлхэ шухала. Нютагай өөһэдөө өөһэдыгөө хүтэлбэрилгын зургаануудай хүдэлмэридэ, социальна болон экологическа хэмжээнүүдые бэелүүлгэдэ территориальна үүрнүүд хабаадаха. Һунгалтын урдахи тэмсэлэй үедэ тэдээнэр дамжуулан кандидадууд-коммунистнуудай түлөө идхалга ябуулагдаха. Социальна зохёохы ажал ябуулгын, пропагандистска хүдэлмэриин, ёһын тэдысэ бэшэ харилсаанай ба тааруу зохид амаралтын арга боломжонуудтай, хүн зоной дура татадаг бэеэ даанхай эмхидэлнүүдые, ниитын-политическэ клубууд болон бусад нэгэдэлнүүдые иимэ организацинуудта байгуулха.

РСФСР-эй национально-территориальна байгууламжануудай партийна комитедүүдэй статусые дээшэлүүлхэ, эрхэ болон бэеэ даанхай байдалые үргэдхэхэ хэрэгтэй. Союзна республикануудай Компартинуудтай нягта ба саг үргэлжын холбоо барисаа эмхидхэхэ: хамтын программануудые зохёохо, хүдэлмэриин онол аргануудые халан абалсалгые эмхидхэхэ. Өөрынгөө организациин интернациональна үг удхые элирхэйлэн, сэдьхэл бодолой талаар хашалтада ородог, газаашалуулагдадаг бусад республикануудай коммунистнуудые, эрхэтэдые нэгэн һаналтайгаар дэмжэхэ байһанаа РСФСР-эй Компарти элирхэйлнэ.

Хараалагдаһан зорилгонуудтай уридшалан танилсаха зорилгоор ниитын ба политическэ эгээл шухала асуудалнуудаар ниитэ партийна үгэ буляалдаата хөөрэлдөөнүүдые үнгэргэхэ, РСФСР-эй Компартиин ЦК-гай дэргэдэ партийна эхин организацинуудай секретарьнарай бүхэроссин Совет байгуулха.

Партиин шэнэдхэгдэһэн, бэеэ даанхай хиналтын зургаанууд партийна олониитын засагай ашаг үрэтэй арга болохо зэргэтэй. Партийна хиналта хэдаа нэгэ хүндэ һүгэдэхэ, тушаалаа хэтэрүүлхэ, һаймһарха, үлүүсэ ехээр магтаха, үгэ болон хэрэгэй хоорондо таһалдал гаргаха, можо болохо, албан хойрог байха, нюур сахиха гэхэ мэтын таагүй ябадалтай тэмсэхэ найдамтай арга болохо.

Коммунистнууд өөрынгөө үзэл сурталые үлэмжэ булюу гэжэ тоолоно бэшэ, гэбэшье үзэл бодолойнгоо хараа шугамые хүнэй зүбөөр шэлэхын, социалис бодолой, коммунис үг зорилгонуудай баялигые ашаглан хэрэглэхын тула болоомоор бүхы юумэ хэхэ шухала гэжэ тоолоно. Дуратай бүхы хүнүүдэй ябахаар клубуудые, лекторинуудые, курсануудые эмхидхэхэ. Коммунистнууд болон хүн зондо ехэ аша туһатайгаар, мүн бултанай ябаха ниитын ажабайдалай түбүүдые байгуулхын тула партиин эмхи зургаануудые хэрэглэхэ. Экономическа реформо бэелүүлгын шухала байлгые тайлбарилгада, дэлгүүртэ һэжэглэнгээр хандаха ябадалые зайсуулгада үзэл сурталай талаар нүлөөлэлгын бүхы арга хэрэгсэлнүүдые хабаадуулха. Экономическа ба социальна асуудалнуудые шиидхэлгэдэ шэнэ хандасануудые тайлбарилан ойлгуулха талаар мэдээсэлэй, зүбшэлэлгын түбүүдые хамтаараа байгуулхыень энээндэ хабаатай гүрэнэй ба ниитын эмхинүүдтэ дурадхаха.

Партийна эрдэм-шэнжэлэлгын ба һуралсалай эмхи зургаануудые, олониитын һанамжа шэнжэлхэ гурим бэхижүүлэн хүгжөөхэ. РСФСР-эй Компартиин ЦК-гай дэргэдэ эрдэм-шэнжэлэлгын ба политическэ һуралсалай түб байгуулха. Ниитын хүгжэлтын теориин, социалис бодолой түүхын, СССР-эй, Коммунис партиин түүхэтэ дүй дүршэлые зохёохы ёһоор шудалха холын хараата шэнжэлэлгэнүүдтэ мүнгэн зөөри һомолхын тула РСФСР-эй Компартиин ЦК-гай жаса байгуулха.

Коммунизмда харша ябуулгануудта, В. И. Ленинэй нэрые ба хэрэгые, Октябриин агууехэ түүхэтэ түйлалтануудые хүндэгүй болгохо һэдэлгэнүүдтэй РСФСР-эй Компарти политическэ аргаар эсэргүүсэн тэмсэхэ.

Хэблэл тухай СССР-эй Хуулитай зохилдуулан, эмхидхэгшын уялгануудые даажа абаад, олониитэдэ мэдээсэл тараадаг партийна хэрэгсэлнүүдые — хэблэлнүүдые, тэрэ тоодо ухибүүд болон залуушуулда газетэ болон журналнуудые байгуулха, регионально, городской, районно ба олон хэһэгээр гарадаг газетэнүүдые гаргалгада туһаламжа үзүүлхэ. Партийна комитедүүдэй теле-радио-албануудые эмхидхэхэ. РСФСР-эй Компартиин ЦК-гай ба нютагай партийна комитедүүдэй дэргэдэ хэблэлэй түбүүд болон хэблэлэй бүлэгүүдые, харин индустриальна ба эрдэмэй томо түбүүдтэ, арга боломжонуудые хараада абан, партийна мэдээсэлэй агентствэнүүдые эмхидхэхэ. Нягта харилсаа холбооной, этигэл найдалай ба хани нүхэсэлэй гуримаар партийна комитедүүдэй болон хэблэлэй партийна зургаануудай хоорондохи харилсаануудые байгуулха.

Нютагай Соведүүдтэй, ажалша коллективүүдтэй, партиин программна зорилгонуудые дэмжэдэг ниитын эмхинүүд болон хүдэлөөнүүдтэй сугтаа хэблэлэй-полиграфическа предприятинууд болон акционерна бүлгэмүүдые, хэблэлнүүдые байгуулха ябадалые урмашуулха.

РСФСР-эй Компартиин ажал ябуулгые олониитэдэ мэдээсэл тараадаг бүхы хэрэгсэлнүүдтэ зүбөөр ба дүүрэнээр харуулха, **үнэн зүбые баталха, эрхэтэдэй ба үндэһэ яһатадай эблэрэл түйлаха, харюусалга бэхижүүлхэ, зохёохы ажалай нэрэ хүндые дээшэлүүлхэ арга болодог олондо мэдээсэлгые хүгжөөхын түлөө бидэ оролдохобди.**

Партийна зөөриие олондо мэдээжээр бүридхэлдэ абаха, гүрэнэй зөөриһөө тэрэниие нарийнаар амяарлаха, энэ талаар гараһан асуудалнуудые баталан абтаһан хуулинуудай үндэһөөр шиидхэхэ шухала гэжэ коммунистнууд тоолоно. Үргэмжын зорилгоор, тэрэ тоодо Сталинай үеын хардалга мүрдэлгэһөө хохидогшодто, дайнай ба ажалай инвалидуудта, сэрэгшэд - интернационалистнуудта, Чернобыльдохи һандаралгаһаа хохидогшодто туһалхын тула РСФСР-эй Компартиин материальна үндэһэ һуури хэрэглэгдэхэ юм. Республика дотор соёлой, искусство болон эрдэм ухаанай хүгжэлтые урмашуулха тусхай жасануудые, шангууд болон стипендинүүдые, партиин шадал багатай ветерануудта туһаламжа үзүүлхэ жаса РСФСР-эй Компартиин ЦК байгуулха юм.

Гадаадын оронуудта РСФСР-эй арадууд тухай, тэдэнэй түүхэ, соёл, үнгэрһэн жэлнүүдэй, мүнөөнэй ба ерээдүйн шиидхэгдээгүй асуудалнууд тухай үнэн зүб ойлгосо дэлгэрүүлхын тула гадаадын оронуудай коммунис, социалис, социал-демократическа, мүн бусад партинууд болон хүдэлөөнүүдтэй РСФСР-эй Компарти хөөрэлдөө үргэнөөр хэхэ ёһотой.

* * *

Нүхэд коммунистнууд!

Эдэбхитэйгээр хүдэлхэ саг ерээ.

Ороной социалис ерээдүй, Россин Федерациин арадуудта эрхим һайн ажабайдал хангаха, социальна үнэн зүб байдал ба арадай ёһотой засаг батадхажа, тэрэниие оюун ухаанай талаар хүгжөөхэ гээшэ манай зорилго мүн.

Хүсэ шадалаа гамнангүй, үдэр бүри бүтээмжэтэйгээр хүдэлхые РСФСР-эй Компарти коммунистнуудые уряална. Манай Эсэгэ орониие хүндэлдэг, сүлөөтэй, демократическа обществодо мүнөөнэй ба ерээдүйн үетэнэй ажана тэниглэн ажаһуухые хүсэдэг бүхы хүнүүдые иимэ общество байгуулгада аһан шадалаараа оролсохые уряалнабди.

* * *

Дурадхагдаһан документ хадаа нютагай эрхэ нүхэсэлнүүд болон ажалшадай аша туһые хараада абан хүдэлмэриингөө бодото шэглэлнүүд болон түсэбүүдые тодорхойлхынь тула бүхы шатын партийна организацинуудта дурадхагдана, ээлжээтэ съезд болотор хэрэглэгдэхэ байна.

ГАЗАРНАЙ ХОХИДОЛДО ОРОНХОЙ

Энэ жэлэй июлиин 7-ной «Молодежь Бурятии» газетэдэ толилогдоһон СССР-эй Һаукануудай Академиин Сибириин отделениин Буряадай эрдэмэй түбэй Биологиин институдай эрдэмтэ секретарь, биологиин эрдэмэй кандидат С. Тарноруцкиин бэшэһэн статья тухай С. Помишинай шүүмжэлэлыень 1990 оной сентябриин 4-нэй «Правда Бурятии» газетэдэ уншахадаа, миниишье толгойдо элдэб бодол түрөө юм. Тобшолбол, нүхэр Помишинай бэшэжэ толилуулһан шүүмжэлэлые бүримүһэн дэмжэнэб.

Үнэн дээрэнь абажа харабал, бидэ бүхы баялигайнгаа гол эхин болохо газараа ямар түхэл шэнжэтэй, шанартай болгонхой байнабибди. Буряад оронойнай газарай үрэжэлтэ хүрьһэн жэшээлэшэгүйгөөр муудаа, элһэндэ дарагдаа, уһанда угаагдаа. Илангаяа хахалагдадаг газарай хүрьһэнэй шанар бүришье һаа, муу болонхой.

Һүүлэй жэлнүүдтэ газарай хүрьһэнэй уһанда угаагдажа, һалхинда үлеэлгэжэ муудалгань улам һүжэржэ, үргэдэжэ байна гэхэ гү, али оршон тойронхи байгаалидамнай хүсэлдүүлэшэгүй хохидол ушаруулна гээшэ. Дам сагшадаа энэл хэбээрнь орхиболнай, Буряад орондо хүдөө ажахыда элдүүрилжэ, ургаса ургуулха һайн хүрьһэтэй газарайшье хомор болохонь холо бэшэ.

«Эшхэрмэ шуурятай шанга һалхин буужа, хара тооһо үрхирүүлэн, газаа бүрхэг бүрэнхы болгожорхибо. Иимэ тооһон соо харгыһаа байха наранһые харагданагүй. Полиин зарим участогуудта элһэн гүбээнүүд бии боложо, юунтэйшье жэшэхын аргагүй байгаа һэн» гэжэ Аравиин сүл губида аяншалһан аяншан бэшэ, харин Хурамхаанай районой нэгэ механизатор хэлээ һэн. Һүүлэй арба гаран жэлэй туршада Буряад оронойнай олохон районой таряалан дээрэ илангаяа хабартаа уйтайхан иимэ ушар үзэгдэнэ. Тобшолбол, һалхинда үлеэлгэжэ, уһанда угаагдажа муудаһан хүрьһэтэй газар улам үргэдэнэ. Мүнөө республикадамнай хүдөө ажахын нэгэ миллион 175 мянган гектар, тэрэ тоодо 737 мянган гектар хахалагдадаг газарай хүрьһэн муудаһанхай юм.

Республика доторнай хахалагдадаг газарай 20 процентнь үрэжэлгүй болонхойшье һаа, жэл бүхэндэ элдүүрилэгдэжэ, тарилга хэгдэдэг гэхэ гү, али юугээршье харюулашагүй гаргаша хэгдэнэ. Ямар ушарһаа иимэ зүдэрүү байдалда, хүсэлдүүлэшэгүй хохидолдо хүрэжэ ерээ гээшэбибди? Минии бодомжолходо, экологиин талаар эрдэм мэдэсэгүй байхын хажуугаар газартаа эзэн бусаар хандаһамнай, иимэ байба. Тэрэшэлэн район бүхэндэхи байгаалиин эрхэ байдалые хараада абангүй, агротехническэ тон адли заабаринуудые хэрэглэдэг байгаабди. Үнгэржэ ерэхэдээ шэнэ, боро газар ехээр элдүүрилхэ гэһэн уряа доро хүнгэн элһэлиг хүрьһэтэй газараа сүм хахалжа, үрэжэлыень муудуулһамнай энэл даа.

Нэлэнхы хабтайгаал һаань хамаагүй, нэгэ хараагай захаһаа нүгөөдэдэнь хүрэтэр һэтэ хахалдаг байһамнай, хохидолтой байгаа. Гадна элдүүрилэгдэһэн газартаа гансал шэниисэ тарижа, үрэжэлыень улам доройтуулаабди. Газартаа харюудань юушье үгэнгүй, байһан ашаг шэмыень сүм шахажа, һаажа абахада, иимэл даа. Манайда ажахынуудаймнай хүтэлбэрилэгшэд, мэргэжэлтэдэй хэһэн ажал жэлэйл дүнгөөр сэгнэгдэдэг заншалтай ха юм. Тиимэһээ урдандаа ямар хохидол ушаруулһан тухайнь хүн дурсадагшьегүй гээшэ.

Буряад орондомнай шэнэ газар элдүүрилхэ хүдэлөөн 1960 ондо дүүргэгдээ һэн. Гэбэшье 1965—1969 оноудта түргэн муудашаха 100 гектар газар шэнээр элдүүрилжэ, «шалгараа» бэлэйбди.

Манай республикада гол түлэб бэлшээриин газар элдүүрилэгдэдэг байгаа. Теэд бэлшээриин газарай үрэжэл бирагүй, хүнгэн, элһэлиг хүрьһэтэй һэмнай даа.

Мүнөө республикымнай газар нютагуудаар сүл элһэндэ абтаһан газар ехэ. Энэмнай илангаяа ехэ шанга һалхинай буухада, дүтэ шадархи харгы, участогуудаа, бүхэли һуурин, тосхонуудые элһээр дарана. Зүгөөр бидэ элһэ тогтоохо талаар хүдэлмэри биратай ябуулнагүйбди.

Энээнтэй дашарамдуулан, нэн түрүүлэн ороoһото ургамалнуудай, илангаяа шэниисын тарилга хороохо хэрэгтэй. Тиихэдээ малай тэжээлдэ хэрэглэхээр таряа абаха тарилга хээд хизаарлабал, таарамжатай. Шэниисын тарилга хорооһоной удаа, тэрэ полидонь тэжээлэй ургамалнуудые тарибал, аша үрэтэй байха. Энээн тухай профессор С. Помишинай дурадхалые дэмжэхэ байнаб.

Хоёрдохёор, олон жэлэй ногооной (донник, хүсы ногооной, хяаг болон бусадай) тарилга үргэдхэхөөр аша үрэтэй хүдэлмэри ябуулхада һайн. Олон жэлэй ногооной тарилга үргэдхэхэдэ гансашье үбһэн ехээр абтаха бэшэ, мүн полиин хүрьһэнэй үрэжэлынь һайжарха, һалхинда үлеэлгэжэ гү, али уһанда угаагдажа муудахагүй байна. Урдандаа ногоо тариһаа арсахадаа бидэ хүдөө ажахыдаа нилээд ехэ хохидол ушаруулаабди. Мүнөө бидэ олон жэлэй ногооной тарилга үргэдхэнгүй, газарайнгаа хүрьһэнэй нуража муудалгые тогтоохогүйбди, илангаяа бэлшээри һайжархагүй байна. Тиимэһээ олон жэлэй ногооной элбэг үрэһэтэй болохоор хүдэлмэрээ ябуулха хэрэгтэй. Өөһэдын бэлдэһэн ногооной үрэһэгүйгөөр тарилга үргэдхэхын аргагүй. Ушарынь хадаа ногооной үрэһэн худалдажа абахада аргагүй үнэтэй. Мүн ондоо тээһээ асарагдаһан үрэһэн манай нютагай эрхэ байдалда таарахагүй, баян ургаса үгэхэгүй байдаг шуу.

Гурбадахяар, бэлшээриин газарай үрэжэл мууданхай гэжэ урид мэдүүлээ һэм. Теэд һүүлэй жэлнүүдтэ малнай эрид олошоруулагдажа, бэлшээридээ багтахаяа болишоо гэхэ гү, али зундаа ногоондонь бэлшэжэ саданагүй. Илангаяа хонидой олошорһонһоо уламжалан, бэлшээриин үрэжэл муудана. Тиимэһээ хонидоо үсөөрүүлээд, бэлшээриин хүрьһэндэ хохидол ушаруулхагүй бусад түрэлэй мал — адуу моридые, үхэр, һарлаг, хайнагуудые олошоруулхада, таарамжатай гэжэ С. Помишин зүбөөр бэшэнэ.

Дүрбэдэхеэр, ойрын жэлнүүдтэ газарай үрэжэлтэ хүрьһэ аршалан хамгаалха хүдэлмэрээ саарһан дээрэ бэшэ, харин бодото дээрэнь ябуулжа бэелүүлхэ хэрэгтэй. Газарай хүрьһэнэй муудалгатай эрид тэмсэхэ бүхы ажалаа комплексноор ябуулаагүйдэ аша үрэ байхагүй. Мүнөө республикымнай ажахынуудта газарай хүрьһэ урбуулангүй элдүүрилхэ, һужаагтуулан тарилга хэхэ, модо зурууһаар һуулгаха гэһэн шэнэ арганууд бодото дээрээ хүсэд нэбтэрүүлэгдээгүй байха юм.

Табадахяар, муудаһан, үрэжэлгүй болоһон газараа хуушан түхэлдэнь оруулха гээшэ манай урда тон ехэ шиидхэгдэшэгүй зорилго болоно. Хэрбээ үрэжэл муутай газараа һайн шанартай хүрьһэтэй болгохын тула түйлай ехэ хэмжээнэй наг шэбхэ, органическа үтэгжүүлгэ хэрэгтэй. Адагынь жэл бүхэндэ 10—12 миллион тонно наг шэбхэ суглуулжа гаргагдаха болоно. Теэд иимэ шэбхэ хаанаһаа абахаб? Мүнөө республикымнай ажахынуудта жэлдээ 2,5—3,0 миллион тонноһоо ехэ бэшэ наг шэбхэ суглуулагдахаар юм. Иимэ эрхэ байдалда нэн түрүүлэн бии байгаа шэбхээ бүхы заабариин ёһоор хэрэглэхэ ёһотойбди. Мүн торф малтажа хэрэглэхэ болонобди. Гадна донник, горох, обёосой холисо, рапс тарижа, сидеральна үтэгжүүлгэ хэрэглээгүйдэ аргагүй гээд һанагдана.

С. Тарноруцкиин статья тушаа нүхэр Помишинай бэшэһэн шүүмжэлэлые һайшаахаар. Нэн түрүүлэн С. Тарноруцкий В. Б. Сагановые, Б. С. Разгусые, республикын Госкомприродын коллективые ямаршье үндэһэ баримтагүйгөөр шүүмжэлнэ. Хэрбээ шүүмжэлэлы статья бэшэхэ гээ һаа, эндэхи байгаалиин сагай уларилай эрхэ байдалые һайн мэдэхээр эндэхи нютагта олон жэлдэ ажаһууха (3—4 жэл соо бэшэ) хэрэгтэй.

С. А. Тарноруцкиин бэшэжэ, «Молодежь Бурятии» газетэдэ толилуулһан «Хубилалтада би юундэ найданагүйбиб» гэһэн статья Биологиин институдай эдэбхитэдэй заседани дээрэ зүбшэн хэлсэгдэжэ, үндэһэ баримтагүй, буруу гэжэ сэгнэлтэ үгтөө һэн. Зүгөөр энэ нүхэрыемнай Байгал нуурые бузарлалгаһаа аршалан хамгаалха талаар Буряадай ССР-эй Верховно Соведэй экспертнэ комиссиин бүридэлдэ хэн зууршалжа оруулһан байгаа гээшэб, гайхалтай.

Биологиин эрдэмэй кандидат С. Тарноруцкий Биологиин институдай эрдэмтэ секретарь байхаһаа гадна үшөө Буряадта газарай хүрьһэнэй уһанда угаагдажа муудалгые шэнжэлхэ талаар тематическа бүлэгэй «научна хүтэлбэрилэгшөөр» томилогдонхой. Зүгөөр тэрэ энэ асуудалаар хэгдэдэг шэнжэлгынгээ бүхы хүдэлмэриие бүлэгэйнгөө хүнүүдтэ тохожорхёод, ажалаа хүтэлбэрилжэ ябуулдаггүй байхаһаа гадна шэнжэлгынгээ программа бэелүүлгэдэ хабаадалсанагүй. Эдэ бүгэдэһөө уламжалан, шэнжэлэлгэнь муу шанартайгаар, олонхи ушарта дабтагдажа ябуулагдана. Энээн тухай тус бүлэгэй жэлэй тоосооной шэнжэлэлнүүд соо сэхэ хэлэгдэһэн байха. Эсэсэй эсэстэ энэ бүлэг гүрэнэй зөөри хиидэ һалгаажа, үнэтэ сагаа хооһоор, үрэ дүнгүйгөөр үнгэргэжэ байна.

Үнэн дээрээ манай республикада уһанда угаагдажа муудаһан газарай хэмжээн жэл бүхэндэ үргэдэжэ, ехэ хохидол ушаруулһаар. Сэхыень хэлэхэдэ, гансашье манай Буряад орондо бэшэ, мүн бүхы Байгалай үмэнэхи газар нютагуудта газарай хүрьһэнэй уһанда угаагдажа муудалгатай тэмсэхэ талаар аша үрэтэй шэнжэлэлгын хүдэлмэри ябуулагдажа, түрүү онол арга тодорхойлогдожо зохёогдоогүй байха юм. Иимэ шэнжэлгэнүүдые С. А. Тарноруцкиин хүтэлбэрилдэг бүлэг яһала урагшатайгаар эмхидхэжэ үнгэргэхөөр байгаа.

Н. НАМЖИЛОВ,
хүдөө ажахын эрдэмэй кандидат.

АЖАЛАЙ ВЕТЕРА…

Өөрынгөө хэдэг ажалые хараад лэ, энэ тэрэ юумэ хэбэ… жэ даб дээрэ бэеэ харуулдаггүй, обёорогдонгүй ябада… нүүд манай дунда яһала дайралдадаг гээшэ ааб даа… рэгэй совхозой МТМ-гэй моторист-слесарь Владимир П… вич Сагадаров эгээл иимэ хүнүүдэй тоодо ородог ха…

Владимир Павлович бага наһанһаа хойшо оньһон те… дэ дуратай, элдэб түмэр түдэгын яажа хоорондоо… тай», ямар боолтоор бүхэлэгдэһые нарин нягтаар… абадаг байһан гэхэ. Тиимэһээ тэрэ саг үргэлжэ оньһон т… кын «нюусые» мэдэхэ гэжэ эрмэлзэдэг тула ямаршье… тор, автомашинын «зосоохиие» табан хурган шэнгээр… болоһон гэхэдэ, ехэ алдуу болохогүй байха. Хэрбээ… нэй Сагадаров тухай магтаалай үгэнүүдые хэлээ һаа… абяагүйхэн зогсодог, дэмжэдэг, һайшаадагшьегүй юм.

Владимир Павловичтай хөөрэлдэхэ үедөө мүнөөнэй т… ческэ хангалгын байдал тухай һанамжыень мэдэхэ гэжэ… догдоо һэн.

— Мүнөө үедэ запасной частьнууд дуталдана. Эдэ… частьнууд юундэ дуталданаб гэхэдэ, манай заводууд тр… комбайн болон автомашинануудаа һайн шанартайгаар… жэ үшөөл шаданагүй. Шэнэхэн лэ трактор, комбайн га… нахадашни, ямар нэгэ юумэнь һалашаһан лэ байха. Тиих… яахашье аргагүй бологдоно ха юм,— гэжэ Владимир П… вич хөөрөө һэн. Тэрэ тон зүбөөр хэлэнэ. Тиимэһээ элдэб… «бэдэрэлгын», «зохёолгын» хүдэлмэри хэгдэхэ болод… Энэ хэрэгтэ хэды ехэ саг хосордог байна гээшэб?!

Владимир Павлович Эрхирэгэй совхозой тракторну… «эмшэлхын» тула эсэшэ сусашагүйгөөр ажалладаг. Со… механизаторнууд заһабари хэхэ болобол, халтад гэ… «Владимир Павловичта хандахамнай» гээд хэлэдэг юм… дааб гэхэдэ, «алтан гартай» бэрхэ мастер бүхы юумые… хим шанартайгаар заһабарилаад үгэхэ байна ха юм… тэрэ бүхы түхэлэй тракторнуудай двигательнүүдые… рилна.

Удаан саг соо эрхимээр ажаллаһанайнгаа түлөө В. П. … даров Ленинэй орденоор, «Шэн габьяата ажалай… В. И. Ленинэй түрэһөөр 100 жэлэй ойдо» гэһэн мед… шагнагданхай. Тэрэ 26-дахи жэлээ коммунис партиин… ябана. Үнинэй коммунист баяраа хэлэхэдээ, иигэжэ… һэн:— «Мүнөө хүн бүхэнэй даалгагдаһан ажалдаа ха… рюусалгатайгаар хандаха саг тулажа ерээ. Тэрээ… оронойнгоо экономикые эрид һайжаруулха арга үгы гэ… нанаб».

С. ОЧИ…

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: В. П. Сагадаров.

В. ГАРМАЕВАЙ ф…

ХУБСАҺАНАЙ ТҮЛӨӨ — МҮНГЭН МЕ…

СССР-эй Арадай ажахын түйлалтануудай выставкын «Хүн зоной ажаһуудалай хэрэглэмжэ хангалга» гэжэ нэрэтэй саг үргэлжэ хүдэлжэ байдаг тусгаарлагдаһан павильон соо «Ажаһуудалаймнай ёһо заншалнууд» гэһэн тематическа выставкэдэ табигдаһан экспонадуудые ВДНХ-гай Гол комитет болон РСФСР-эй Ажаһуудалай хэрэглэмжэ хангалгын министерствын хүдэлмэришэдэй бүлэг хоёр хаража үзөөд:

Буряадай ССР-эй Ажаһуудалай хэрэглэмжэ хангалгын министерствын «Бурятшвейбыт» нэгэдэлэй үндэһэн түхэл маягай зүйлнүүдые хэрэгл… тээһэн хурим түрын хуб… II шатын дипломоор… мүнгэн хоёр медаляар… ха гэжэ шиидхэбэ.

ВДНХ-гай үндэр ш… хүртэһэн хубсаһанай… нууд хэд бэ гэхэдэ… рааша-модельер Л. А… нова, миндаһаар шэмэ… ёодог уран зураша Н. … ростина, конструктор… Белых гэгшэд болоно.

Эдэ нүхэдые эхэ… таарнь амаршалаад, … ажалдань улам ехэ … нуудые хүсэе.

В. ТОКТОХО…

Гол һалбаримнай — хонин а…

САГ СООГОО ЭХИЛ…

Баргажанай районой ажахынуудай хонин ажалда эгээл харюусалгатай кампани болохо эхэ хонидые искусственна онол аргаар үрэжүүлхэ хаһа мүнөө түлэг дундаа хүрэжэ ерэнхэй. Хура бороогой удаан сагай туршада ороһонһоонь болоожо, үрэжүүлгэдэ орохо эхэ хонид мүртэй хүшэлөөгүй. Иимэ байдалые районой ажахынууд хараада абажа, энэ харюусалгатай хүдэлмэрээ нэгэ бага хожомшог эхилһэн байха юм.

Хүндэ хүшэр ушарай хэды тохёолдоошье һаань, колхоз, совхозуудай хонишод сентябриин хорёодоор эхэ хонидоо искусственна онол аргаар үрэжүүлжэ захалаа һэн. Карл Марксын нэрэмжэтэ колхоз илангаяа энэ жэлдэ үрэжүүлхэ хүдэлмэрээ эмхитэйгээр эхилээ гэжэ тэмдэглэхэ хэрэгтэй. Түрүүшын үдэрнүүдтэ эхэ хонидой 18 отарын 15-дань пунктнууд нээгдэһэн байна. Мүнөө үлэгшэ гурбан отара дээрэнь эхэ хонид үрэжүүлэгдэжэ захаланхай.

Уланай колхоз түрүүшынгээ үдэр эхэ хонидой найман отарын зургаан дээрэнь, Хилганын колхоз 7, Баргажанай совхоз бүхы 4 отара дээрээ пунктнуудаа хүдэлгэжэ эхилһэн байха юм. Зүгөөр Бодоной совхоздо энэ хаһань бага зэргэ хойшолуулагдаа. Ажахын мэргэжэлтэдэй мэдүүлһэнэй ёһоор эхэ хонишодой гурбан отарын хоёрынь үбэлжэхэ б… Эдэ хонидой байрануудаа… нээр һэльбэн шэнэлхэ… ондоо газарта урилагдаа… раалагдана. Теэд энэ … мүнөө болотор эхил… байһандань харамтай.

Район дотор байгаа… түрүүшынхеэ эхэ хон… отара дээрэ һайн үүлтэ… сануудһаа абтаад, үрэ… үрэ хэрэглэгдэхэ юм. Карл… сын нэрэмжэтэ колхозда… үрөөр 3 отарын, Уланай… хоздо 2, Хилганын совх… отарын хонид искусс… онол аргаар үрэжүү… захаланхай. Эдэ отар… иимэ үрэ тусхай амба… хүрэхөөр асарагдаһан б…

Һүүлэй дүнгөөр районо… мянган эхэ хонид үрэжүү… ёһотой һаа, мүнөө арбан… ганиинь үрэжүүлэгдэ… рэ тоодо Карл Марксын… жэтэ колхоздо 3000 ша… най колхоздо нэгэ мянга… Хилганада 1500 хонид … лэгдээд байна. Баян-Гол… нишод Б-Ц. Дондуков… Данзановай, Г. Түгүү… Уланай хонишод Б. Ба… вай, Р. Ринчиновэй, Б. П… вай отаранууд дээрэ … олон хонид ототой бол…

Иигэжэ Баргажанай а… ажахынуудай энэ шуха… гээ эмхитэй һайнаар ү… байһаниинь эли.

Д-Н. ХОБ…

Арадай эрдэм һуралсалай шэнэ шатада

ХАНИ БАРИСААНАЙ ХАРГЫ

...мсараевай нэрэмжэтэ Хэжэнгын 2-дохи дунда һургуу... Монголой Арадай Республикын Сүхэ-Баатар хотын 2-до... ...гуулитай харилсаа холбоо байгуулаад, хэлсээнэйнгээ ...р эндэхи түлөөлэгшэдэй һая тиишэ ошожо ерэһэн ту... ...лажа, олондо мэдүүлхээр хөөрэлдөө хэбэбди.

Һургуулиин директор Ц. Г. Цыренжапов, буряад хэлэн ба литературын багша Р. Я. Тунжинова, ород хэлэн ба литературын багша Т. И. Нороева, англи хэлэнэй багша КИД-эй түрүүлэгшэ С. Б. Бадмаева, бусад багшанар хөөрэлдөөндэмнай хабаадаһан байна.

...ал: Цыдып Гармаевич, ...нгаа хөөрэлдөөе эхил... ...болта даа. Ямар хараа ...ойгоор танай һургуу... ...лэг багшанар Монгол ...ороноор ябажа ерэбэ...

...: Хоца Намсараевай ...э дунда һургуулиин ...ын 24-ниинь һая МНР-...нгэ аймагай Сүхэ-Баа...ын 2-дохи дунда һур... багшанарай коллекти...гаар ажал хүдэлмэ... дүй дүршэл андал... хэлсээ баталһанайн...ээр тэдэндээ ошожо ...эбди. Энэмнай улас...ын хэмжээнэй үйлэ хэ... ааб даа. Тиимэһээ ...ябаа залуу үетэниие ...хэ хэрэгтэ зарим тэ... дүршэлтэй болоһон багшана... бүлэгэймнай ...э оруулагдаһан бай... багшанарые бишье бэ... коллектив, педсоведшье ...рин методнэгэдэл бү...дөө шэлээ һэн. Тиигэ...һан 24 багша монгол ...н айлшалжа ерээ.

...: Буряад монгол улад ...үүдэе һургаха, хү...э хэрэгтэ адли юумэн ...б даа. Тиимэһээ бүри ...той байгаа ёһотой. Һо...дөөр хаража байха... нэгэ талаһаа адли, нү...аа онсо ондоо юумэ... ...эхэ байна гү?

...Нэн түрүүн ошоһон ...тухайгаа хэдэн үгэ ... даа. Гурбан дабхар ти... (манай иишэ тиимэ һургуули үгы агша) һургуулидань нэгэ мянган шахуу һурагшад гурбан халаанда һурана. Тэдэндэ 51 багша хэшээл заана. Манай һургуули 1200 һурагшатай юм. Һурагшадайнь һургуулида үмдэдэг хубсаһан эгээл манайхидал адли. Зүгөөр эдиршүүлэй зүүдэг тэмдэг дээрэ Ленин багшын бэшэ, харин Сүхэ-Баатарай дүрэ байна.

Манһаа гэхэ юм гү, али манай һургуулиһаа ямар илгаатайб гэхэдэ, материальна үндэһэ һууринь тулюурхан, манайхида хүрэхэгүй байна. Манай кабинедүүдэй түхеэрэлгэнүүдтэй дүтэшье жэшэхээр бэшэ даа. Хэрбээ манай һургуулинуудта (оронноймнай) гол түлэб тусгаар кабинедүүд соо хэшээлнүүдэй болодог дээрэһээ үхибүүднай кабинедһээ кабинедтэ гүйлдэдэг ха юм. Харин тэндэ тиимэ бэшэ. Үхибүүд класс соогоо үлэжэ, багшанарынь энэ тэрэ хэрэгсэлээ абаад, иишэ тиишээ гүйлдэнэ. Тиихэдэнь һургуули соо юрэнхы дээрээ ехэ хүлгөөн болодоггүй байна. Бидэ тиимэ гуримда орожо шадахагүйбди. Юундэб гэхэдэ, бүхэли кабинедүүдые зөөлгэхэ бэшэш. Аргагүй ха юм.

Саашань хэлэхэдэ, ород хэлэн гээшэ хари хэлэн гээд гүнзэгыгөөр үзэгдэнэ. Англи хэлэнэй факультатив байна.

Һурагшадайнь һайханаар бэшэхэ гээшэнь! Багшанарнай бултадаа гайхаһан байха. Манай үхибүүдэй бэшэдэгтэл адли хатуу пастатай ручкаар лэ бэшэнэл даа. Тиихэдэ үшөө онсолон тэмдэглэмээр юумэн гэхэдэ, мянган һурагшатай тэдэнэй һургуулида дуунай 3 багша хүдэлнэ. Манда ганса ха юм. Хүгжэм дуунай талаар онсо хурса үхибүүд хамтаруулагдажа, тусхай класс бии болгогдоно.

Асуудал: Цыдып Гармаевич, харин һурагшадайнь журам, жаяг заршам ямар гэжэ харабат?

Ц. Ц.: Энэ талаар монгол нүхэднай горитой түйлалтатай байна гэхэ хэрэгтэй. Ондоогоор хэлэхэ болоо һаа, түйлалта гэнхаар, урданайнгаа ёһо заншалые алдангүй, үеһөө үедэ һайханаар абажа ябана гээ һаа зүб байна. Жэшээлхэдэ, аха заха хүндэ, илангаяа багшада хүндэтэйгөөр хандаха гурим арюуханаар сахигдана. Һургуули соонь ябахада, энэ элеэр харагдана. Манай эндэхи һургуули соогуур ябахадаа, хэн хаанаһаамни дайража унагаажархина ааб гэжэ айжа ябахалши. Харин тэндэ багшын урда малгайгаа абажа, харгы гарган хүндэлэн ёһолхо байна. Тиихэдэ һургуулиингаа зөөридэ тон гамтайгаар хандана. Зураха, отолхо, эбдэхэ ушар үзэгдэдэггүй ехэл һайн байна даа. Һургуулидань заһабарилга табан жэлдэ хэгдэдэггүй байна.

— Һурагша һургагша хоёрой хоорондохи харилсаан ехэ һайшаалтай байна. Багшын шангаар дуугаржа, үхибүүдэй шууялдаха, хашхаралдаха юумэн үгы, ехэ сүлөөтэй, гоё байна. Тиихэдэ үхибүүдэйнь хүгжэмшэ гээшэнь гайхалтай! Арадай элдэб инструментнүүд дээрэ наадана, —гээд багша Бэлла Николаевна нэмэлтэ оруулба.

— Монголой 1990 оной эрхим багша гэжэ шалгарһан хүн тэрэ һургуулидамнай байгаа, —гээд Цыдып Гармаевич хөөрөөгөө үргэлжэлүүлбэ. Һургуулиинь директор нүхэр Долгорын Цэдэв гэгшэтэй хоёр жэлэй хэлсээ хээбди. Октябриин эхеэр гү, али ноябриин эхеэр тэдэмнай мандаа ерэхэ. Тиихэдээ мянгаад шагай асаржа үгэхөөр найдуулаа һэн. Өөһэдөө һургуулидаа шагай наададаг байна. Манда асархадаа, заажа үгэхэ юм. Үшөөшье элдэб хэлсээтэй һэмди. Тэдэмнай даб дээрээ нюуса байг. Харин багшанарнай саашань хөөрэг,— гээд Ц. Г. Цыренжапов үгэеэ түгэсхэбэ.

Р. Я. Тунжинова: Би монгол хэлэнэй ба уран зохёолой (МХУЗ) багша Бямбасурэнтэй һайн танилсааб. Түрэл хэлэеэ заадаг 4 багшын нэгэниинь нёдондо жэлһээ эхилжэ, хуушан монгол бэшэгээ заадаг болоһон байна. 1991 онһоо 6—7 классуудта үзэжэ эхилхэ юм ха. Монгол хэлэнэй хоёр кабинедтэй байна. Шэмэглэлэй талаар тэдэнь манай кабинедүүдһээ холо дутуу. Өөһэдынь гараар бүтээгдэһэн зүйлнүүд лэ шэмэглэлынь болоно хэбэртэйл даа.

Т. И. Нороева: Ород хэлэ заадаг 5 багша байна. Энхтуяа гэжэ залуу багшатай дүтын танил болообди. Ехэ урин зөөлэн абаритай энэ багшын хэшээл һайшаагаа һэм. Ород ба монгол авторнуудай хамта бэшэһэн «Солонго» — «Радуга» гэжэ номоор ород хэлэн заагдана. Ород хэлэ дуратайгаар үзэнэ. Хилэдэ дүтэ ажаһуудаг хадаа хэрэгтэй гэжэ мэдэрдэг гэжэ багшань манда хэлээ һэн.

С. Б. Бадмаева: Интернациональна хүмүүжүүлгын талаар хоорондохи харилсаамнай эхилһэн байжа, һурагшаднай 30 гаран бэшэг абалсажа үрдеэд байгаа. Минии өөрынгөө һургуулида эрхилдэг хэрэгые ород, англи хэлэтэй 23 наһатай Эрдэнэсувд ябуулна. Почтово маркануудаар, открытка болон элдэб тэмдэгүүдээр андалдаан, бэшэгүүдые бэшэлсээн хоёр ороной һургуулинуудай һурагшадай дунда эдэбхитэйгээр ябажа байна. Монгол үхибүүд, минии харахада, энэ хэрэгтээ аргагүй ехэ шуналтайгаар үнэн зүрхэнһөө һонирхон хандана хэбэртэй.

* * *

Эдэ нүхэдтэй хөөрэлдөөмнай энэ тэдыгээр дүүрээ һэн. Зүгөөр Хэжэнгын 2-дохи дунда һургуулиин багшанарые монгол нүхэдынь һайханаар угтан абажа, һургуули һудартаяа, һуралсалай ябасатай танилсуулхаһаа гадна Сүхэ-Баатар, Дархан, Улаан-Баатар хотонуудай үзэсхэлэн һайхан газарнуудаар ябуулһан байха юм. Хэдэхэн хоногой хугасаа соо Монгол ороноор аяншалһан багшанар хараһан үзэһэнөөрөө нэн түрүүн коллективтэеэ хубаалдаһан байна. Монгол нүхэдөө эдэнэрэй өөрынгөө нютагта эрхим һайнаар угтан абахыень үнэн зүрхэнһөө хүсэгдэнэ. Буряад-монгол хани барисаан улам бэхижэг лэ!

В. ТОКТОХОЕВА.

МАНАЙ ХӨӨРЭЛДӨӨН

НЭРЭ СОЛОНЬ МАРТАГДААГҮЙ

Буряадай анха түрүүшын эрдэмтэн Доржи Банзаров мүнөөнэй Зэдын аймагай Үшөөтэй нютагта хасаг айлда 1822 ондо түрэһэн юм. Арбатайхан Доржи Хяагта хотын ород-монгол һургуулида орожо, 1835 ондо тэрэнээ һайнаар дүүргээ һэн.

Тэрэ сагта Сэлэнгын тайшаа Ломбоцыренов дүүмэдээ хэдэн оршуулагшад болон бэшээшэдые бэлдэхын тулада дүрбэн буряад хүбүүдые Казаниин нэгэдүгээр гимназида оруулха зүбшөөл абаа һэн. Тэдэ хүбүүдэй нэгэн Доржи Банзаров 1842 ондо гимназияа амжалтатайгаар дүүргээд, тэрэ сагта Зүүн зүгэй түүхэ шэнжэлхэ түб байһан Казаниин университедтэ ороо бэлэй. Университедтэ һураха үедөө ород, монгол хэлэнүүдһээ гадна хальмаг, манжуур, санскрит, турок, немец, англи, француз, лата хэлэнүүдые тэрэ шудалһан байха юм.

Университедтэ һуража байхадаа, Доржи Банзаров эрдэм шэнжэлэлгынгээ түрүүшын ажал — «Сагаан һара. Шэнэ жэлые монголшуудай һайндэрлэлгэ» гэжэ статья, «Бүгэдэниитын географи», «Монгол хэлэнэй грамматика» бэшээ һэн. «Сагаан һарань» «Казаниин губерниин ведомостьнүүдтэ» 1846 ондо хэблэгдэһэн юм.

1846 ондо университедээ дүүргэхэдээ, Д. Банзаров «Харын шажан гү, али монголшуудай бөө мүргэл» гэһэн кандидатска диссертаци хамгаалаа һэн. Тэрэ жэлдээ Казаниин нэгэ гимназиин түүхын багшаар томилогдожо, гурбан жэл соо ажаллаһанайнгаа һүүлээр эзэн хаанай ниислэл хото Санкт-Петербург ошожо, эрдэм шэнжэлэлгын ехэ ажал хэһэн, тэндэхи түрүү үзэлтэй томо-томо эрдэмтэдтэй танилсаһан, харилсаһан түүхэтэй.

1850 ондо Доржи Банзаров нютагаа бусажа, түрэлхидтэеэ, угсаатанаараа уулзаад, Хяагта, Дээдэ-Үдэ хотонуудта албан хэрэгээрээ ябаһан, тиигээд Эрхүү хотодо генерал-губернаторай дэргэдэ тусхай албан хэрэг ябуулжа эхилһэн байна. 1851 ондо байгуулагдаһан Ородой географическа обществын Сибириин таһагай ажалда эдэбхитэйгээр хабаадажа, «Заяа хамбын Түбэд орон худар аяншалгые» монголһоо ород хэлэн дээрэ оршуулһан, Түнхэн, Аха нютагуудаар ябажа, Монголой уряанхай угсаатанда ошожо, соёодууд болон уряанхай иргэн зоной анхан бии болоһон түүхэ тухай шэнжэлэлгын хүдэлмэри бэшэжэ, «Археологическа обществын тэмдэглэлнүүд» гэһэн журналда толилуулаа.

Хаанта засагай эрхэ байдал хүндэ хүшэр байжа, Д. Банзаров эрдэм шэнжэлэлгынгээ эгээл түлэг дунда эдир залуудаа 1855 ондо наһа дүүрэһэн байна.

Уншагшадайнгаа һонорто Буряадайнгаа түрүүшын ехэ эрдэмтэн Доржи Банзаровай хэдэн шэнжэлхы хүдэлмэриие дурадхахамнай. Гунга Чимитов буряад хэлэндэ оршуулба.

Доржи БАНЗАРОВ

«ЧИНГИС» ГЭҺЭН ҮГЫН БИИ БОЛОҺОН ТУХАЙ

Алдаршаһан энэ үгын удхые тайлбарилһан олон янзын һанамжа бии юм. Абуль-Газин[1] тайлбарилһанай ёһоор, «чингис» болбол «агууехэ» гэһэншүү удхатай монголой «чин» гэһэн үгэ ба үлэмжые харуулһан «гиз» гэһэн залгалтаһаа, харин Д'Оссоной[2] шэнжэлһэнэй ёһоор, «хүсэн түгэлдэр» гэһэн удхатай «чинг» гэһэн үгэһөө, мүн олоной тоогой «гиз» гэһэн залгалтаһаа бии болоо гэжэ тодорхойлогдоно. Нээрээшье, «чинг» гэһэн монгол үгэ бии юм, теэд тэрэ «агууехэ» гү, али «хүсэн түгэлдэр» гэһэн удхатай бэшэ, «хатуу» гэһэн удхатай, харин «гиз» гэһэн залгалта монгол хэлэндэ олдоногүй.

Чингис гэһэн нэрэ нэгэ шубуунай абяанһаа абтаһан юм гэжэ монголшууд болон хитадууд хэлсэдэг. Энэ үгэ мүнөө монгол хэлэн дээрэ ямаршье удхагүй юм, тиигээдшье энээнэй анханай удхые бэдэрһэнэй хэрэг үгы хаш даа, гэжэ ноён Шмидт[3] тон зүб тэмдэглэһэн байдаг. Чингис хаанай засаглажа байһан үедэхи Монголой улас түрын эрхэ байдалые мэдэхэ хүн монголой булимтарагшын агууехэ, хүсэн түгэлдэр, дайша мэргэн гэхэ мэтын хэргэм абаһанайнь хэрэггүй, тэрээндэ ондоо удхатай нэрэ зэргэ хэрэгтэй байгаа гэжэ абаһаар ойлгохол.

Чингис хаанай урда тээ Монгол хадаа Хитадай нүлөөн доро байжа, ил гэжэ нэрлэгдэдэг олон тоото бутархай жэжэ отогуудһаа бүридэнхэй бэлэй. Тэдэ илнүүдые засаглан толгойлогшодто ил — хаан гэһэн нэрэ яһалал таарадаг байгаа. Тэдэнэй зариман Хитадай ван, тайжа гэһэн нэрэ зэргэ зүүжэ, бэеэ шэмэглэдэг бэлэй. Отогые зонхилогшо хэдэн илнүүдые нэгэдүүлжэ, гүр болгон, мэдэл дороо оруулжа шадаа һаа, тэрэ хаан гүр-хаан гэһэн солотой болодог һэн. Жэшээлэ бааса, Хара-Хитадай хаашуул гүр-хаан гэжэ нэрлэгдэдэг байгаа, эгээл тиимэһээ Чингисэй үһөөтэ дайсан Жамууха Чингис хаантай тэмсэл ябуулжа байһан олон тоото угсаатанайнгаа хурал дээрэ гүр-хаан гэжэ соносхогдоо бэлэй.

Тэмүүжинэй Дунда Азиин[4] хамаг олон иргэн зониие мэдэл дороо абаад байхадань, тэрээндэ үндэр дээдэ нэрэдэнь таарама зэргэ хэрэгтэй болобо ха юм. Ил-хаашуул болон гүр-хаашуулые диилээд, тэдэ албатанайнгаа нэрэ зэргые зүүгээ һаа, Чингис хаан өөрыгөө уруу дараһан болохо байна бшуу. Тэб-тэнгэри бэе хурал дээрэ Тэмүүжиндэ хандаһан үгэ соогоо эгээл энэ бодол хэлэһэн байна. Тиигэжэ хэлэгдээшье һаань, хан шэрээ эзэлхын, үндэр нэрэ абахын тулада зорюута хурал зарлахадаа, Чингис хаан тиимэ нэрэ зэргэ олохыень бөөдэ даалгаа гэжэ һанахагүй байнаб.

Тэб-тэнгэри имагтал Чингис хаанай хүсэл бодолые бэелүүлэгшэл байгаа. Дээрэ хэлэгдэһэнэй ёһоор, Чингис хаан гүр-хаан гэһэндэл адли нэрэ зэргые шамарлажа, бүри Хитадай императортай адли болохоёо һанаһан байгаа бшуу. Тиигэхын тулада Чингис хаан тэнгэриин хүбүүн гээшэб гэжэ соносхоо һэн. Тиимэһээ тэрэнэй абаһан Чингис хэмээхэ нэрэ болбол гүр-хаанһаа һураггүй үндэр, Хитадай хуан-ди (император) гэһэн солотой адли удхатай байха ёһотой байгаа.

Шэнэ он тоололгын урдахи 214-дэхи онһоо шэнэ он тоололгоор 93-дахи он хүрэтэр бүхы Монголые эзэрхэжэ байһан хиун-ну (гүннүүд) арадай агууехэ хаашуулай эртэ урдын нэрэ соло болохо «чен-ю», (Хойто Хитадай гү, али шэнэ сагай үгүүлгээр, «шань-юй») гэһэн нэрэ зэргые Тэмүүжин һэргээһэн байна гэжэ бодоноб.

Тус нэрэ зэргые өөрынгөө бэшэгэй арга боломжоор (иероглифоор) бэшэхэдээ, хитадууд энэ үгые тэрэ мүнөөхи хаан гэһэн удхатай гэжэ тайлбарилна! Гүннүүд өөһэдынгөө хаашуулые мүн тэнгэриин хүбүүд гээд нэрлэдэг байһан юм гэжэ хитадууд хэлэнэ. Монголшуудта Хаджир Чингис-тэнгэри («Тэнгэриин хүбүүн») гэһэн бөөгэй бурхан байһан юм гэжэ би урдань тэмдэглэһэн байгааб. Ушар иимэһээ гүннүүд «чен-ю» («чингис») гэһэн үгын удхые «тэнгэриин хүбүүн» гэжэ монголой ондоо үгэнүүдээр хитадууд ойлгуулһан байна. Тиин «чингис» гэһэн үгын үг узуурые бэдэрэнгүй энэ үгэ «тэнгэриин хүбүүн» гү, али «император» гэһэн нэрэтэй адли гэжэ баталжа болонобди.

Эрдэм болбосоролгүй зэрлиг арадай дунда гүннүүд арад тухай домог ба хаашуулайнь нэрэ иимэ үни удаан саг соо мартагдангүй үлэхэ ёһогүй гэжэ энэ һанамжыем буруушаажа болохо. Хитадуудай манда тодо бэшээр дамжуулһан тэрэ арадай бодото нэрэ Монголдо мүнөөшье байжа магад гэһэн һанамжые хэн буруушааба гээшэб?

Дунда Азиин бүхы арад иргэнэй дунда хүсэтэ ехэ хүдэлөө үүсхэһэн анха түрүүшын хүсэн түгэлдэр хаан улас тухай домог Чингис хаанай үе хүрэтэр Монголдо үлэхэгүй гэжэ баталха хүнүүд бүришье үсөөн байха зэргэтэй. Тэрэ домог хазагайруулагдажашье, тэдэ гүннүүд мартагдажашье болохо, зүгөөр бүхы Монголые эзэмдэжэ байһан хаан «чингис» гэжэ нэрэтэй һэн гэһэн бодол (мэдээн) хэлбэришэгүйгөөр үлэһэн байна. Рашид-Эддин[5] гүннүүд тухай Дунда Азиин домогые химгадан хадагалһан байна гэжэ этигэхэ дүүрэн шалтагаантайб. Теэд тэрээн тухай эндэ хэлэжэ байха газар бэшэ хаям даа.

1849 он.

Тус оршуулгынгаа гонорарые Г. Г. ЧИМИТОВ Үшөөтэй нютагта бодхоогдохо Доржи Банзаровай хүшөөгэй жасада дамжуулна.

ТАЙЛБАРИ

[1] Абуль-Гази, Абул-гази-Бахадур — Хивын хаан (1605—1665), Зүчиһөө таһарһан 12-дохи үеын үри һадаһан. 1644 онһоо 1663 он болотор хан шэрээдэ һуугаа. Эрдэм ехэтэй хүн бэлэй. Суудa гараһан 9 боти «Турогуудай түүхэ» бэшээ.

[2] Д'Оссон — барон Константин Д'Оссон (Берлиндэ Швециин элшэн сайд) гарбалаараа армян яһанай. Армян, турок, перси, лата, Баруун Европын ба ород хэлэнүүдые һайнаар мэдэдэг. Монголой түүхээр гайхамшагта хүдэлмэри хэжэ хэблүүлһэн юм.

[3] Ноён Шмидт — академик Исаак Якоб Шмидт (1779—1847), Монголой түүхэ шэнжэлэгшэ. Санаан-Сэцэнэй зохёоһон түүхэ бэшэгүүдые шэнжэлжэ, оршуулжа, хэблүүлһэнэйнь түлөө Петербургын эрдэм ухаанай Академи тэрээниие адъюнкт-академигээр һунгаһан юм. Санаан-Сэцэн, зүбөөрөө Сагаан-Сэцэн — Монголой «Эрдэни тобшо» гэжэ түүхэ бэшэг зохёогшо (1604— нүгшэһэн сагынь мэдэгдэнэгүй).

[4] Дунда Ази — Д. Банзаров Түбэй Азиие иигэжэ нэрлэнэ.

[5] Рашид-Эддин — Рашид-аддин (1247—1318)—Персиин суута түүхэшэн. «Угай бэшэгүүдэй согсолбори» гэжэ томо зохёол бэшэһэн алдартай.

Театрай шэнэ сезоной урда

«МАНАЙ ҮҮРГЭ ТУХАЙ БҮ МАРТЫТ!»

...ядаймнай театрнуудай зохёохы коллективүүд шэнэ ...оо эхилхэеэ байна гээшэ. Мэргэжэлтэ театрнуудаймнай ...куклын театр бии гэжэ зон мэдэхэ байха. Мүнөө се... ...оо энэ театр хүүгэдэй ба эдиршүүлэй театр гээд нэрээ ...аба. Шэнэ нэрэтэй болоһон театрай ажал хэрэгүүдтэй, ... байдалтай танилсаха зорилготойгоор театрай ахамад ...ссер Т. Б. Бадагаевада газетын корреспондент Д. Дам... ...ндаһан байна. Энэ хөөрэлдөөн уншагшадай анхаралда ...гдана.

...Баяртуевна, театрайн...рые һэлгэһэн шалтагаа ...лыт!

...дань, куклын театр ... үедөө бидэ байра ...нүүдэл гэхэ юм гү, ... байгаабди. Ходо эл...гуудаар ябажа хүдэл...ди. Харин мүнөө байра ...ай, стационарна гэхэ ... театр болобо гээшэб-...эһээ нэрээ хубилгаа-...ын дурдагдаа һэн хой... иимэ дурадхал байна. ...най тусхай нэрэ хэрэг-... манай коллектив шии...Тиимэһээ бүхы эдир ...тдэа, тэдэнэй гэртэхин...жа, һанамжануудаа хэ... коллективэйнгээ зүг...ааб.

...хубилгаһан үшөө нэ... шалтаг гэбэл иимэ. ...сезонһоо имагтал кук... зүжэгүүдые харуулха ...н артистнарай хабаа... зүжэгүүдые табихабди. ...мнай училищинуудай, ...суудай һурагшад ду... хараха бээ гэжэ ...бди. Иимэ. зүжэгүүдые табихадаа, горитой үүргэ дүүргэхэбди гэжэ һананаб. Һанаад үзыт даа, багашуул куклын зүжэгүүдые харадаг, ехэшүүл мэргэжэлтэ театрнуудта ябадаг ааб даа. Харин арбан дүрбэ—арбан найман наһатай хүбүүд, басагад ямар театрта ошохо болоноб? Ехэшүүлэй харадаг зүжэгтэ ябахань үшөө үды.

Театртатнай ямар ехэ хубилалтануудай болоһые ойлгобоб. Тиихэдээ үхибүүд элдэб һонин зүжэгүүдые харахань ха юм даа.

Тиигэхэ. Заримыень дурдаһуу. Һара болоод, ноябриин 24-һөө сезомнай эхилхэ юм. Сезоноо «Кто заплетает гривы лошадям?», гэжэ зүжэгөөр нээхэбди. Удаадахи үдэрнүүдтэ һарын дүүрэтэр «Мальчик с пальчик», «Бабья книга», «Чудеса для Алисы», «Солнечный лучик», «Сэсэн үнеэн», «Үншэн сагаан ботогон» гэһэнүүд табигдаха.

Та буряад зүжэгүүдые нэрлэбэт. Буряад труппынгаа хүдэлмэри тухай хөөрэжэ үгыт.

Тэндэмнай зургаан артист тоологдодог юм. Мүнөө тэдэмнай хүшэр байдалда байна гэжэ сэхэ руунь хэлэхэ хэрэгтэй. Бодомжолоод үзэгты, буряад зүжэгүүдтэ үхибүүд тон үсөөнөөр ябана ха юм. Иигээд байхадань, тэдэнэй хүдэлмэри гарзатай байна. Эндэ түргэн шиидхэбэри абаха шухала. Өөһэдынгөө хүсөөр энэ асуудал манай коллектив шиидхэжэ шадахагүй. Нэгэ талаһаа, горитой мүнгэн хэрэгтэй, нүгөө талаһаа буряад зүжэгүүдые олоор бэшэхэ байгаа.

Мүнгэн тухай дурдабат. Бүхы хүдэлмэриеэ ябуулхадатнай, ехэхэн мүнгэн хэрэгтэй ха!

Тиигэхэ. Энэ байшан соогуурнай ябаад, газаагуурнай гараад харагты. Заһабарилха, дархалха хүдэлмэри ехэ гэжэ тэрэ дороо ойлгохот. Иигээд байхадань, яаха болонобибди? Манда спонсорнууд хэрэгтэй. Танай газетын зүбшөөхэ һаа, предприятинуудта, эмхи зургаануудта манда туһалыт гэжэ хандаха хүсэлтэйб. Мүн юрын зондошье — манай харагшадай гэртэхиндэ баһа иимэ гүйлтатайгаар ханданаб. Үхибүүдые сэбэр сэхээр, алишье талаһаа тэгшэ түгэлдэрөөр хүмүүжүүлхэ, буряад хэлээ, соёлоо хүгжөөхэ хэрэгтэ манай зохёохы коллективэй дүүргэдэг, саашадаа улам үрэтэйгөөр дүүргэхэ үүргэ тухай бү мартыт гэжэ бултанда һануулнаб!

Үндэр сэбэр үүргэтэй, сагаан һайхан зорилготой, хүнгэн бэшэ хүдэлмэридэтнай амжалта хүсэнэб.

Һайн даа. Хэлээшэтнай хүсэлдэхэ болтогой.

«БУРЯАД ҮНЭН» газетэдэ бэшэһэнэй һүүлээр

«ХҮГШӨӨДЭЙ ХҮБҮҮНТЭЕЭ НИИЛЭХЭ ГҮ?»

Манай газетын байгша оной сентябриин 2-ой номерто «Нигүүлэсхы сэдьхэлэй нангин ёһоор» гэжэ ниитэ гаршаг доро И. Гомбоинай иимэ гаршагтай статья толилогдоо бэлэй. Эндэ Хяагта хотодо ажаһуудаг 1-дэхи бүлэгэй инвалид, дайнай үедэ Улаан-Үдын эвакогоспитальдо врачаар хүдэлмэрилһэн Р. А. Салихова, тэрэнэй хэбтэриин үбшэн болоһон тухай, Улаан-Үдэдэ ажаһуудаг ори ганса Владимир хүбүүнтэеэ ниилэжэ, дүтэ хүнэйнгөө харууһан доро ажамидарха гэһэн хүсэлэн тухайнь автор бэшээ һэн. Р. А. Салиховагай наһанайнь нүхэр Р. Ф. Тугутов (удаан жэлдэ Хяагтын В. А. Обручевой нэрэмжэтэ музейн директорээр ажаллажа, эрхим музейнүүдэй нэгэн болгоһон, «РСФСР-эй габьяата хүдэлмэрилэгшэ» гэһэн нэрэ зэргэтэй) мүнөө маанадай дунда үгы юм. Хүбүүниинь эмгэн эхэеэ хажуудаа абаашаха гэхэдээ, өөрын гэр байрагүй, үхи хүүгэдтэеэ хадамуудтайгаа ажаһууна, гэр бүлын байдалһаа дулдыдан, Хяагта руу, эхэдээ нүүжэ шадахагүй. Р. А. Салихова Хяагтада хоёр таһалгатай болбосон түхэлэй байрада ажаһуудаг юм. Хүршэнэрэйнгөөл һайгаар үлэ хоол залгажа, ажамидараа юм бээз. Энэ байраяа Улаан-Үдэтэй андалдаха гэхэдэнь, ганса таһалгатай гэр олдохо байна. Харин иимэ вариант эдээндэ яашье таарахагүй бшуу. Хүндөөр үбшэлһэн хүндэ, мүн Владимирайшье үхи хүүгэдтэ амяараа таһалганууд хэрэгтэй. Тиимэһээ Хяагтадахи хоёр таһалгатай квартирааа районой соёлой таһагай мэдэлдэ тушаагаад, Улаан-Үдэдэ иимэл хэмжээнэй квартира абахаар гүйһан статьяень манай газетэ толилоод, Улаан-Үдын горгүйсэдкомдо, республикын Соёлой министерствэдэ, тус министерствын мэдэлэй гэр байрануудые хубаарилдаг комиссиин түрүүлэгшэ Р. И. Пшеничниковада хандаһан юм.

Тиигэжэ байгша оной октябриин 2-то республикын Соёлой министерствын ба соёлой хүдэлмэрилэгшэдэй профсоюзай обкомой президиумэй хамтын коллеги үнгэргэгдэжэ, Железнодорожно райондо Чертенковой нэрэмжэтэ үйлсөөр баригдаһан шэнэ гэртэ соёлой хүдэлмэрилэгшэдтэ 65 квартира, оперо болон баледэй, буряад драмын, ород драмын театрнуудта, филармонидо, түүхын музейдэ, М. Горькиин нэрэмжэтэ республиканска библиотекэдэ ба бусад олон эмхинүүдтэ гэр байранууд таһалагдан үгтэбэ. Энэл коллегиин шиидхэбэрээр Р. А. Салиховада шэнэ гэртэ 2-дохи дабхарта хоёр таһалгатай квартира хубаарилагдаба. Хяагтадахи гэр байрань соёлой таһагай мэдэлдэ тушаагдажа, үбшэн хүгшөөдэй одоол хүбүүнтэеэ ниилэжэ, Улаан-Үдэдэ ажаһуухань.

Манай газетын «Хуушан хэлэ бэшэгэй хэшээлнүүдэй» эхин һуралсал гараһан зарим нүхэд манда монголоор бэшэг бэшэжэ туршадаг болонхой. Тэдэнэй дунда Сэлэнгын аймагай Зургаан-Дэбэ нютагай уншагшад ороно. Манай газетын октябриин 9-нэй номерто толилогдоһон «Дүрбэн асуудалда — харюу» гэжэ энэ хэшээлэй багша Д-Н. Д. Доржиевтай хэһэн хөөрэлдөөн соо тус ушар дурдагдаа, бэшэгэйнь удха харуулагдаа һэн. Мүнөө тэрэ бэшэгыень монгол зандань харуулнабди.

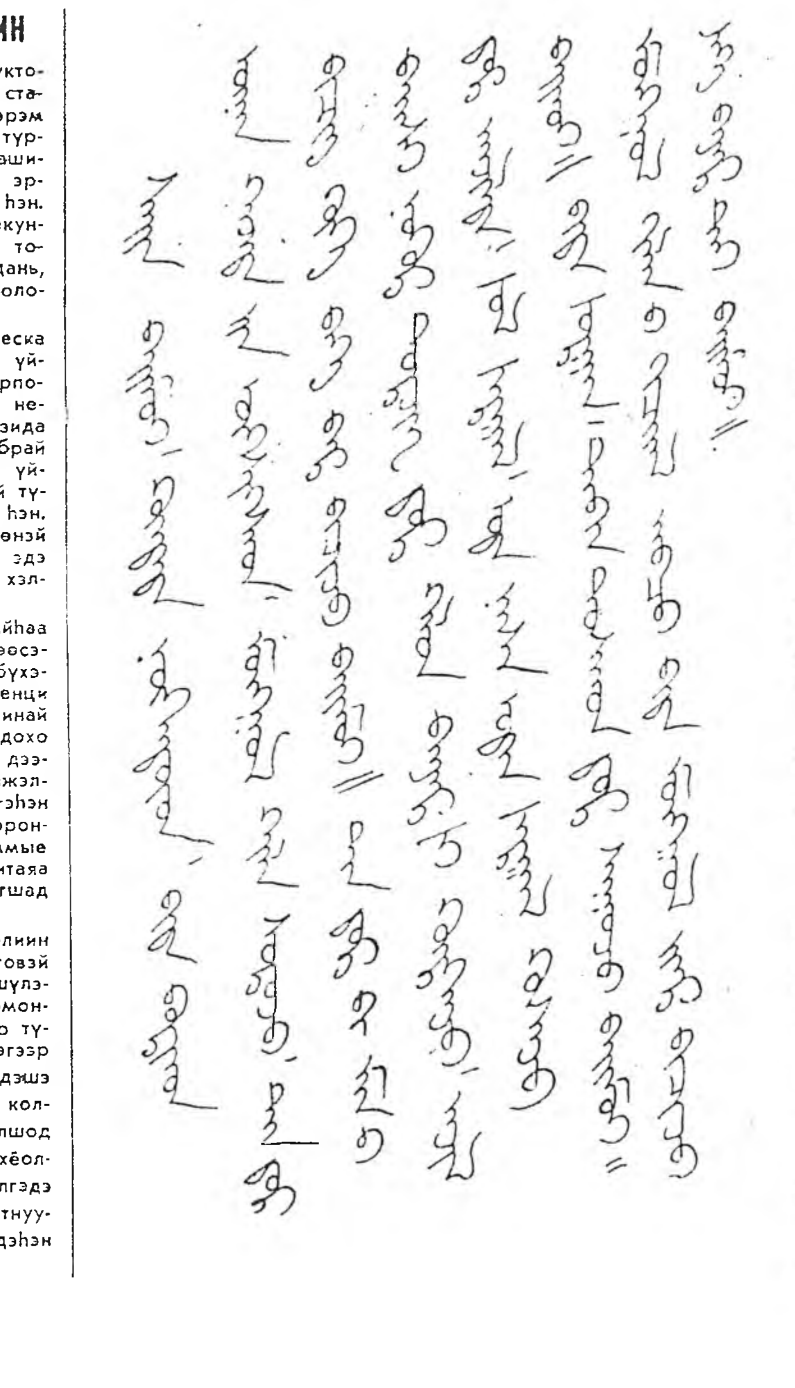

ТАСС · АПН
ХИЛЫН СААНАҺАА

БУХАРЕСТ. Румыниин правительствын һая болоһон заседани дээрэ сэнгүүдые һула табиха ба социальна хамгаалгын хэмжээнүүд болон бусад зарим асуудалнууд зүбшэн хэлсэгдэһэн байгаа.

Сэнгүүдые һула табилгын ба хүн зониие һуудал байдалай талаар хамгаалха талаар хэмжээнүүд тухай тогтоолой проект зохёогдоо. Элшэ хүсэнэй болон түлишын розничнo сэнгүүд ба тарифуудые «хуушан хэмжээндэнь байлгаха», харин байрын түлөө түлбэриие саг зуура гүрэнэй бюджедһээ түлэхэ гээд социальна хамгаалгын программаар хараалагдана. 1990 ондо иимэ мүнгэнэй хэмжээн 25 миллиард лей болохо юм. Эдеэ хоолой гол зүйлнүүдэй, промышленна зарим зүйлнүүдэй болон хангалгын үнэ сэнгүүдэй ехэ боложо байхада ажалладаг хүнүүдтэшье, пенсионернүүдтэшье мүнгэн нэмэжэ түлэгдэхэ юм. Жэлэй туршада эдэ сэнгүүдые дээшэлүүлхэгүй гэһэн дурадхал ороо.

ООН. Октябриин эсэс тээшэ ООН өөрынгөө ажал ябуулгые хангаха мүнгэн зөөриин боложо магад. Сентябриин эсэсэй байдалаар эмхиин бюджедтэ оруулагдаһан түлбэри тухай уласхоорондын хамтаралай штаб-квартирада толилогдоһон мэдээнүүдые тайлбарилха зуураа, ООН-ой секретарнадай түлөөлэгшэ энээн тухай элидхэбэ. Мүнөө жэлдэ ООН-ой 159 гэшүүн оронуудай оройдоол 60-ниинь түлбэри оруулаанхай, урдахи жэлнүүдэй ямаршье үри шэригүй юм. Бусад оронууд дүн хамта 611 миллион долларай үритэй, тэрэ тоодо США 521,9 миллион доллар үритэй.

1 миллионһоо дээшэ долларай үри шэритэй 17 оронуудай дунда ЮАР, Бразили, Аргентинэ, Ирак, Ливи, Югослави оролсоно. Советскэ Союз үнгэрһэн жэлнүүдэй түлбэриие гүйсэд оруулаанхай, харин мүнөө жэлдэ 2,6 миллион доллар түлэхэ ёһотой. ООН-ой саг үргэлжын бюджедтэ СССР 81,6 миллион доллар жэл бүри түлэдэг юм.

ПАРИЖ. Һаяхан Францын «Фр-3» гэһэн телепрограммаар интервью үгэхэдөө, Советскэ Союзай экономикые хүгжөөхэ хэрэгтэ Баруунай оронууд мүнгэ һомолхо хүсэлтэй гэжэ ФРГ-гэй канцлер Гельмут Коль мэдүүлһэн байна. Хьюстондо долоон гүрэнүүдэй хүтэлбэрилэгшэдэй уулзалга дээрэ СССР-тэ экономическа туһаламжа үзүүлхэ тухай асуудал табяа һэм. Декабриин тэн багта Римдэ болохо уулзалгада Европын гүрэнүүдэй хүтэлбэрилэгшэдэй зүбшэн хэлсэхын тула тус асуудалые дахин табихаб,— гэжэ канцлер хэлэбэ.

Мүнөө жэлэй июлиин тэн багаар Горбачевтой уулзахадаа, Советскэ Союз шэлэһэн замһаа бусахагүй гэжэ үшөө дахин ойлгоо һэм,— гээд канцлер үгэеэ үргэлжэлүүлбэ. — Реформо бэелүүлхэ гээшэ ороной оршон байлгада айхабтар ехэ удха шанартай, гэжэ Горбачев, бусад хүтэлбэрилэгшэд ойлгоо. Теэд СССР-эй өөһэдын мүнгэн зөөриин дуталдадаг тула гадаадаһаа туһаламжын үзүүлэгдэһэн ушартал реформо бэелүүлжэ болохол. Европын, тэрэ тоодо Германиин туһалаагүй һаа, хэн туһалхаб даа.

БЕЛГРАД. 1989 оной энэ хугасаатай сасуулхада, мүнөө жэлэй сентябрьда Югославиин промышленна үйлэдбэриин хэмжээн 12 процент хороһон байба. Эндэ болоһон пресс-конференци дээрэ СФРЮ-гэй союзна статистическэ управлениин түлөөлэгшэдэй мэдээсэһэнэй ёһоор, ороной бүхы республиканууд болон хизаарнуудта иимэ байдал үзэгдэнэ. Косовой автономито хизаарта үйлэдбэриин хэмжээн эгээл ехээр— 41 процент доошолоо. Нацинуудай хоорондын хёмороо зүришэлдөөнэй таһардаггүй дээрэһээ тэндэхи предприятинууд үнинэй муугаар хүдэлнэ. Босния ба Герцоговина республикын байдал яһала гэмгүй. Тэндэхи үйлэдбэри 6 процент хороо юм.

Зунай һарануудта ехэ ган гасуурай болоһон дээрэһээ хүдөө ажахыда таарамжагүй байдал тохёолдонхой. Мүнөө жэлдэ 6,6 миллион тонно кукуруза суглуулагдахаар хараалагдана. Нёдондо жэлэй ургасатай сасуулхада, энэнь 30 процентээр бага.

СОФИ. Болгарида гүрэнэй гербые, тугые ба нэрые ондоо болгохо талаар хэмжээнүүд абтана. 15 үдэрэй туршада ерээдүйн гүрэнэй герб тухай дурадхалнуудые оруулхые, тэрэниие зохёохын түлөө конкурс соносхохые арадай ехэ суглаан ороной шэнэ Конституци зохёохын тула байгуулагдаһан комиссида дурадхаа һэн. Ороной гүрэнэй туг тухай дурадхал энэл комисси оруулха зэргэтэй. Ерээдүйн гербые зохёоходо, Болгариин урданай түүхэ, тэрэнэй дулдыданги бэшэ ба бүрин эрхэтэ байлга анхаралда абтаха ёһотой гэжэ хуулиин проект дурадхаһан парламентын комисси заана.

ПРАГА. Брно хотодо байгуулагдаһан чехословак-совет хамтын «МБНС» предприятиин ажал ябуулга хадаа, али али талада ашатай туһатай харилсаа холбооной һайн жэшээ болоно. «Москва — Брно — Новочеркасск — харилсаа холбоон» гээд хуряамжалагдаһан энэ үгэ тайлбарилагдана. Тус предприяти жэлдэ 1,9 миллиард шахуу түхэригэй продукци бүтээдэг юм. Энэнь электростанцинуудай, химическэ ба нефтехимическэ промышленностиин хэрэгсэл түхеэрэлгэнүүд болоно. Хамтын предприятиин директор Франтишек Навратилай һанамжын ёһоор, сэхэ холбоо тогтооһоной ашаар 5—10 жэл урид захилнуудые абаха арга бии болонхой. Эндэхи машина бүтээгшэдэй хэһэн хэрэгсэл түхеэрэлгэнүүдэй тодхогдоһон үшөө 50 заводуудтай хамжаа тогтоохоор тэдэнэр хараална. Мүнөө үедэ 15 совет предприяти харилсаа холбоо тогтоохоор зүбшөөлөө үгэнхэй.

ХОТО, ХҮДӨӨГЭЙ hОНИН

БУЛТАНАЙ ХЭРЭГ

Авиационно заводой «Рассвет» гэжэ Соёлой ордон соо оршон тойрондохи байгаалияа хамгаалха асуудалда зорюулэгдэhэн конференци хоёр үдэрэй туршада болоно дүүрэбэ. Конференцидэ хабаадагшад «Улаан-Үдэ хотын промышленна предприятинуудай байгаали хамгаалха талаар шиидхэгдээгүй асуудал ба тэрэниие хэрэг дээрэ бэелүүлхэ хараа зорилгонууд» гэhэн асуудал хараажа үзэбэ.

Конференци үнгэргэхэ эмхидхэлэй комитедэй түрүүлэгшэ, Улаан-Үдын авиационно үйлэдбэриин нэгэдэлэй генеральна директор Ю. Н. Кравцовой амаршалгын үгэ хэлэhэнэй hүүлээр элидхэл болон мэдээсэлнүүд хэгдэжэ, конференцидэ хабаадагшадай анхарал татаба.

Конференциин түрүүшын үдэр Буряадай ССР-эй Байгаали хамгаалха гүрэнэй комитедэй түрүүлэгшэ И. Д. Даржаев, «Республика дотор оршон тойрондохи байгаалияа хамгаалха талаар хэгдэhэн хэмжээ ябуулганууд, саашанхи зорилгонууд», Буряадай ССР-эй Верховно Соведэй байгаали хамгаалха талаар комиссиин түрүүлэгшэ Ю. Ф. Ефремов, арадай депутадуудай Улаан-Үдын городской Соведэй гүйсэдкомой түрүүлэгшын орлогшо А. Г. Прейзнер болон бусад хамтадаа арбаад түлөөлэгшэд Улаан-Үдын промышленна предприятинуудай байгаали хамгаалха талаар юу хэдэг, юу хэжэ байhан тухай тодорхойгоор хөөрэжэ үгэhэн байна. Конференциин hүүлшын үдэр элидхэл болон мэдээсэлнүүдые зүбшэн хэлсэжэ, Улаан-Үдын промышленна предприятинуудай оршон тойрондохи байгаалияа хамгаалха асуудалые шиидхэхэ шухала хэрэгтэ булгадаа хабаадажа, сэбэр агаар, тунгалаг hайхан уhатай байхын түлөө оролдохо, эрмэлзэхэ тухай тодорхой шиидхэбэри баталан абаба.

Конференциин хүдэлмэридэ Москва, Новосибирск, Эрхүү хотонуудай эрдэмтэд, мэргэжэлтэд хабаадалсаhан байна.

Манай корр.

СЭБЭР АГААРТА ГАРАЯЛ!

Республикын ипподром дээрэ мүнөөдэр Урилдаагшын бүхэсоюзна үдэртэ зорюулэгдэhэн мүрысөөн үнгэргэгдэхэ. Урилдаанда Улаан-Үдэ хотын спортын бүлгэмүүдэй, дунда hургуулинуудай, hуралсалай газарнуудай, предприяти, эмхи зургаануудай физкультурын коллективүүдэй командангууд хабаадаха болоно. Жэл бүри үнгэргэгдэдэг энэ мүрысөөндэ олон зон хабаададаг. Энэ үдэр урилдаанда хабаадагшадай эгээл залуунь 1977—1978 оноудта түрэhэн хүбүүд, басагад болоно. Харин үндэр наhатайнь гэхэдэ, 40-hөө эхилээд 60—65 хүрэтэр наhатайшуул, мүн гэр бүлөөрөө урилдадаг спортсменүүд олоороо хабаадаха болоноhой. Урилдаанда хабаадагшад 1600 метрэй зайда урилдаха юм. Заншалта урилдаанда хабаадаха түрүү hууринуудые эзэлhэн команда, спортсменүүдтэ арадай депутадуудай Улаан-Үдын городской Соведэй гүйсэдкомой физкультура болон спортын комитедэй шан, бэлэгүүд барюулагдахаар хараалагдана.

Энээнhээ гадна ипподром дээрэ үнгэргэгдэхэ хэмжээ ябуулга харахаяа үхибүүдээ дахуулжа, гэр бүлөөрөө ерэhэн ажалшад балшар жаахан үхибүүдээ морин тэрэгэдэ hуулгажа, сэбэр агаарта сэнгүүлжэ, амаргуулжа ябаха аргатай. Эдэнэй мэдэлдэ хэдэн тэрэгэдэ хүлэглэгдэhэн морид үгтэхэ юм. Үглөөнэй 11 часhаа эхилхэ мүрысөөндэ ерэжэ, сэбэр агаарта гаража сэнгэхые, амаршахые бү мартагты.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: эдэ хүлэгүүд балшар жаахан үхибүүдэй сэнгүүлхээр бэлэн.

Б. ЦЫРЕМПИЛОВЭЙ фототекст.

КОНКУРСЫН ДҮНГҮҮД

Улаан-Үдын хүүргэнүүдэй, түмэр хэрэгсэлнүүдэй заводой соёлой болон спортын комплекс соо хотой парикмахернүүдэй заншалта конкурс hаяхан үнгэргэгдэбэ. Энэ конкурс харахаяа ехэ олон зон сугларжа гэжэ тэмдэглэлтэй. Энэшье ойлгосотой. Гоё hайханда дуратай, тэрэниие үндэрөөр сэгнэдэг хүн зон олон бии гэжэ гэршэлнэ эхэ юм. Ямар нюурта, костюмда ямар үhэн таарахааб, яажа үhэе абхуулхаб, заhуулхаб гэжэ тэдэнэр hонирхоно гээшэ.

Энэ конкурсдо хотын ательенүүдэй 17 бэрхэ парикмахернууд хабаадажа, хоорондоо мүрысэhэн байна. Конкурс хоёр шатаар үнгэргэгдэбэ. Түрүүшын шатада парикмахернууд үhэнэй классическа түхэл янзануудые сойздоо hанажа, тэрэниие бэелүүлхэ ёhотой байhан юм. Харин эдэ үhэнэй нугалбаряа, будуу, наринипн, богони, утань, үнгэнь болон бусадшье олон зүйлнүүд харада ебтэа. Хоёрдохи шатадань мүнөө үеын хүнэй үhэнэй түхэл маяг харуулба.

«Страна цветов» гэhэн дуунай-инструментальна ансамбль, конкурсын үедэ концерт наадаа харуулхадаа, эндэ сугларагшадые баясуулhан байна. Конкурс эмхидхэхэдэ ехэл оролдосо гаргаа гэжэ тэмдэглэгдэбэ.

Конкурсын дүнгүүдые согсолходо, мастернууд И. Селиверстова, Е. Носкова гэгшэд түрүүшын hуурида гарахагараал гараба. Мэргэжэлтэ шатада энэ жэл булганhаа шаха аргагүй бүлоу байба. И. Селиверстова эхээрhүүлдэй мастер юм. Эдэ «Сибирячка» ательедэ хүдэлмэрилдэг байна. Хоёрдохи hууринуудые Н. Жидовская, Е. Голикова гэгшэд эзэлбэ. Эдэмнэй хоюулаа Улаан-Үдын «Незабудка» ательедэ хүдэлмэрилнэ. Харин удаадахи hууринуудые «Дом быта» ательедэ дүршэлтэй бэрхэ мастернууд Т. Колобкова, И. Селиверстова гэгшэд эзэлээ юм. Эдэнэр булгадаа Хүндэлэлэй грамотаар, тусхай шангуудаар урмашуулагдаба. Жюрин харагшадай шанда Т. Гладыш, Г. Фролова гэгшэд хүртэhэн, мүн лэ урмашуулагдаhан байна юм.

Жюрин гэшүүд дүршэл ехэтэй мэргэжэлтэд Е. Чухломина, Г. Бадлуева, А. Содномова, Л. Колошина гэгшэд хүдэлмэрээ hайнаар ябуулаа гэжэ тэмдэглэлтэй.

Б. БОДИЕВ,
манай корр.

ЗЭДЫН РАЙОНДО

hУУРИНАЙ hАЙНДЭР

Нүгэ гэжэ нэрэтэй бага hууринай хүн зон түрэл hууринайнгаа hайндэр hаяхан тэмдэглэбэ. Энэ үдэрые нютагай хүн зон үнинэй хүлеэhэн байгаа. Юуб гэхэдэ, иимэ хэмжээ ябуулга түрүүшынхеэ энэ удаа эмхидхэгдэhэн. Нютагай хүн зон hайн бэлэдхэлтэйгээр hууринайнгаа hайндэрые угтаа гэжэ тэмдэглэхэ хэрэгтэй. Энэ үдэрые угтуулан тэдэнэр үйлсээ сэбэрлэhэн, модонуудые hуулгаhан, гэрнүүдээ, хорёонуудаа шэрдэhэн, сагаадаhан, амтатай элдэб эдеэ бэлдэhэн байна.

Энэ hайндэртэ районой бусад hууринуудhаа айлшад олоор ерэхэдээ, нютагай зониие ехээр баясуулаа. Тэдэнэр буряад, ород арадуудай хубсаhа үмдөөд, уран хүндэмүүшэ гуримаар хадаг, хилээмэ, дабһа барижа, hууринайхидые амаршалаа. Удаань гэр гэрнүүдтэ айлшадаа урижа хүндэлөө.

hайндэрые hууринай Соведэй түрүүлэгшэ В. М. Хайдуков, Борьбогой совхозой директор М. И. Спасов хоёр нээжэ, нютагайнгаа баян түүхэ, түрүүшын коммунын эдэбхитэд тухай hонирхолтойгоор хөөрөө. Энэ hайндэртэ райсоведэй гүйсэдкомой түрүүлэгшэ Н-Ц. Г. Дабаев, партиин райкомой секретарь В. С. Хандуев болон бусад байлсаа.

Соёлой хүдэлмэрилэгшэд партиин, дайнай, ажалай ветерануудта, ажалай түрүүшүүлдэ зорюулжа, гоё hайхан концерт наада харуулхадаа, олоной анхаралые татажа шадаа. Концертын номер бүхэниие тусхай хүндэ зорюулагдаhан, дурасхалта бэлэгүүд барюулагдаhан байна юм.

ШЭНЭ ЗАВОД

Петропавловка hууринда асфальт-бетоной шэнэ завод ашаглалгада тушаагдаба. Тус завод часай туршада 32 тонно асфальт-бетоной холисо үйлэдбэрилэн гаргана. Шэнэ заводой продукци Зэдэ станциин минеральна үтэгжүүлгын склад барилгада мүнөө эльгээгдэжэ байнхай. Энээнэй hүүлээр асфальт-бетоной холисо Булаг hууринда шэнээр баригдажа байhан hургуулида эльгээгдэхэ юм.

И. БАИНОВА.

ХАРИЛСАА ХОЛБООН ҮРГЭДЭНЭ

Монголой соёлой жасын делегаци манай Буряад орондо долоон хоногой туршада айлшалhан байна. Тэрэнэй бүридэлдэ правлениин түрүүлэгшын орлогшо, мэдээжэ журналист, уран зохёол шэнжэлэгшэ Ц. Хасбаатар, жасын харюусалгата секретарь, поэт Г. Мэнд Оёо гэгшэд ерээ hэн. Гол зорилгонь гэхэдэ, хэрэгэй талаар харилсаа холбоо байгуулга болоно.

Арадайнгаа ёhо заншал hэргээхэ, мүн классическа аялга хүгжэм хүгжөөхэ талаар ябуулдаг хэрэг тухайгаа монгол айлшад хөөрэжэ үгэбэ.

Буряадай түүхын болон соёлой хүгжэлтэдэ хабаатай асуудалнуудаар, тэдээн тухай хөөрэhэн газар нютагуудаар айлшад ехэтэ hонирхоhон байна. Улаан-Үдын этнографическа музейтэй нэн түрүүн танилсаа. Удаань Ивалгын дасан ошожо хараба, буддистнуудай съездын хүдэлмэридэ уригдаhан юм. Буряадай хүдөө нютаг гарахадаа, Яруунын аймагай Үльдэргэ hуурин хүрэhэн байна.

Тэндэhээ бусахадаа, монгол айлшад «Байгал» журналай редакцида уригдаа hэн. Журналай ахамад редактор С. С. Цырендоржиев, уран зохёолшод Г. Ц. Дашабылов, Г-Д. Дамбаев, Б. С. Дугаров, Б. Н. Жанчипов, Д. З. Жалсараев, Г. Г. Чимитов гэгшэд угтан абаба. «Монголой нюуса тобшые» буряадшалhан ушараар айлшад Г. Г. Чимитовтэ баяраа мэдүүлээ hэн.

Үнгэрэгшэ зундаа Бүхэроссин соёлой жасын Буряадай таhагай правлениин түрүүлэгшэ, республикын арадай поэт Д. З. Жалсараев Монгол орон уригдажа, «Монголой нюуса тобшын» 750 жэлэй ойн баяр ёhололдо хабаадалсаа hэн. Мүнөө харюу болгон, Монголой соёлой жасын хүтэлбэрилэгшэд айлшалба гээшэ.

Ю. БУДАЕВ,
Бүхэроссин соёлой жасын Буряадай таhагай правлениин түрүүлэгшын орлогшо.

МВД-hээ МЭДЭЭСЭНЭ

1990 оной октябриин 8-hаа 15 болотор республика дотор 206 гэмтэ ябуулга хэгдэhэн байба. Тэрэ тоодо хоёр хүн алуулhан, 3 эхэнэр хүсөөр эдлэгдэhэн, 25 ушарта хүндэ зодоон, гэрнүүдые дайрахадань ёрюута добтолжо сохиhон, юумыень буляажа абаhан байха юм. Мүн энэ үе соо гүрэнэй, ниитын болон үмсын зөөри хулгайлhан 114 хүн баригдаhан, автомототранспорт хулгайлhан 23 баримта, наркотическа бодосуудые хэрэглэhэн 14 хүн элирүүлэгдэhэн байна.

hүүлэй үедэ хуулиин наhа гүйсөөгүйшүүлэй дунда хулиган аяша гаргаха, хүнэй зөөри, автомототранспорт хулгайлха ушарнууд олошороо. Советскэ, Баргажанай, Зэдын, Загарайн, Захааминай, Ивалгын, Хурамхаанай, Хяагтын, Хойто-Байгалай, Сэлэнгын, Түнхэнэй районуудта үхибүүдэй гэмтэ ябадал гаргаха ушарнууд олон болоhон байха юм. Гусиноозерск хотын нэгэдэхи дунда hургуули сооhоо библиотекын хүдэлмэрилэгшэнэй хубсаhан хулгайлагдаhан байгаа. Мүрдэлгэ хэхэдэ, хуулиин наhа гүйсөөгүй 3 хүбүүн ба «Туяана» гэжэ нэгэдэлэй хүдэлмэришэн А. баригдаа.

Хяагтын-Адаг тосхондо ажаhуудаг нэгэ айлай хашаа соохоо «ИЖ-П» түхэлэй мотоцикл октябриин 9-нэй hүни хулгайлагдаhан юм. Мүн энэ үдэр Калинишна hууринай айлай гэртэ түлхюур тааруулжа ороhон хулгайшад эдеэ хоолой зүйлнүүдые абаад тэрьслhэн байба. Хулгайшад үнишье болонгүй баригдаа. Эдэнэр хэд байба гээшэб гэхэдэ, Хяагтын-Адаг тосхондо ажаhуудаг 16 наhанай үхибүүд болоно.

Улаан-Үдын «Морозко» кафе шадар хэдэн басагад эрхэтэн Ш. гэгшын бээлэй, мүнгыень буляажа абаhан юм. Энэ хэрэгээр хуулиин наhа гүйсөөгүй Улаан-Үдэдэ ажаhуудаг дүрбэн басагадые милициин хүдэлмэрилэгшэд элирүүлhэн байна. Октябриин 8-да Улаан-Үдын Комсомольско үйлсын 33-дахи гэрэй газааhаа «Минск» түхэлэй мотоцикл хулгайлагдаа. Энээниие Улаан-Үдэдэ ажаhуудаг арбан гурбан наhатай Б. хүбүүн хулгайлhан байба.

Октябриин 12-то Загарайн районой Шулуута hууринай үйлсэдэ хуулиин наhа гүйсөөгүй М. гэгшэ эрхэтэн Х. гэгшые сээжэ руунь хутагаар хадхаа. Улаан-Үдын 6-дахи ГПТУ-гай hурагша Т. басаган октябрь hарын арбаад хоногой туршада айлай гэртэ нюусаар ороходоо, мүнгыень абаад лэ тэрьелдэг байгаа. Мүрдэлгын үедэ тэрэ баригдажа, хулгайлhан мүнгөө ээзэндэнь бусааба.

Арадай депутадуудай Октябрьска райгүйсэдкомой ОВД-гэй хүдэлмэрилэгшэд Улаан-Үдын 20-дохи «А» кварталай хоёр гаражай суурга эбдэжэ, досоонь hаял ороод байhан хуулиин наhа гүйсөөгүй хүбүүдые барихан байна.

Үнгэрhэн үе соо республикын харгы замууд дээрэ 32 гэнэ усал болоожо, эндэ 10 хүн, тэрэ тоодо нэгэ үхибүүн наhа бараа. Тиихэдэ 37 хүн хүндөөр гэмтэжэ, больницада оруулагдаа. Мүн энэ үе соо 30 түймэр болоожо, 45300 түхэригэй гарза, хохидол хэгдэбэ. Хойто-Байгалай районой «Тыйский» совхозой малай байра галай аюулда орожо, 30 мянган түхэригэй гарза хэгдэhэн байха юм. Мүнөө энэ хэрэгээр мүрдэлгэ хэгдэжэ эхилээ.

Республикын МВД-гэй хүдэлмэрилэгшэд үнэтэй сэнтэйгээр тамхи наймаалжа ябаhан 17 хүниие элирүүлбэ. Эдэнэрhээ 1000 хэhэг сигаретэ, папирос абтажа, худалдаа наймаанда гаргагдаба. Хонжоо наймаа хэгшэдэй дундаhаа гурбан хүниинь хуулиин харюусалгада хабаадуулагдаха болобо. Жэшээнь, Якутск хотоhоо ерэhэн С. Н. Винокуров багса «Вега» сигаретэ 25 түхэригөөр худалдажа ябаhаар баригдаhан юм. Нүгөөдэ хонжоо наймаашан — Эрхүүгэй гүрэнэй университедэй студент А. А. Бадмаев багса сигаретэ 30 түхэригөөр худалдаhан байба.

Буряадай ССР-эй
МВД-гэй пресс-бүлэг.

ТЕЛЕВИДЕНИ

ОКТЯБРИИН 22-hоо 28 ХҮРЭТЭР

ПОНЕДЕЛЬНИК, 22

НЭГЭДЭХИ ПРОГРАММА

МОСКВА. 7.30—«120 минута». 9.35—«Американская трагедия»—4 серитэй уран hайханай фильм. 1-дэхи сери. «Приятное общество». 10.40—Останкинадахи концертнэ студида клоунадын «Мимикричи» театр. 11.15—Футболой шэнжэлэл. 11.45 — «Делегатскаархи музей» гэhэн циклhээ. 12.20—«Ан амитадай аймагта». 13.20—Соносхолнууд, мэдээсэлнүүд. 13.30—Время. 16.30—Баримтата фильм. 17.00—ССР Союзай Ехэ театрай духовой оркестрэй концерт. 17.25—«Объектив». 18.00—Хүүгэдтэ дамжуулга. 19.00—Уран зохёолшо Н. Островскиин ажабайдал ба зохёохы ажал ябуулга тухай баримтата фильм. 19.30—Время. 20.00—«Германида дэлгүүр яажа бүридхэгдэнэб?». 20.45—«Американская трагедия»—4 серитэй уран hайханай фильм. 1-дэхи сери «Приятное общество». 22.00—Время. 22.30—Соносхолнууд, мэдээсэлнүүд. 22.35—Футболой шэнжэлэл. 23.05—Ч. Айтматов. «Плаха». Татаарай Гүрэнэй Г. Камалай нэрэмжэтэ академическэ театрай фильм-зүжэг. 01.20—Шэнэ hониной албан.

ХОЁРДОХИ ПРОГРАММА

МОСКВА. 9.00—Үглөөнэй гимнастика. 9.15—Геометри тухай эрдэм дэлгэрүүлгын фильмүүд. 9.35, 10.35—Физикэ. 10-дахи класс. 10.05—Итальян хэлэн. 11.05—Эжы, аба бидэ гурбан. 11.35, 12.40—Биологи. 7-дохи класс. 11.55—Бултанда хабаатай педагогико. 13.00—«И оглянулся путник...»—телефильм. 14.10—Баримтата фильм. УЛААН-ҮДЭ. 17.30—«Домовой»—баримтата фильм. 18.00—«Милый лжец»—фильм-зүжэг. 1-дэхи сери. 19.05—Байгал. 19.25—«Фитиль». 19.35—«Россин дуунууд» гэhэн конкурсдо хабаадагшад. 20.25—«Эхэ нютаг». 20.55—Соносхолнууд. МОСКВА. 21.00—«Амгалан нойрсогты, багашуул!» 21.15—Дүүргэгдээгүй барилгын объектнүүд тухай баримтата фильм. 21.30—Классическа барилдаагаар дэлхэйн чемпионат. 22.30—«Сержант милиции»—3 серитэй уран hайханай фильм. 1-дэхи, 2-дохи сери. 00.40—«Ялта-90»—автораллли. 00.50—Совет соёлой жасын үргэмжын үдэшэ.

ВТОРНИК, 23

НЭГЭДЭХИ ПРОГРАММА

МОСКВА. 7.30—«120 минута». 9.30—«Американская трагедия»—4 серитэй уран hайханай фильм. 2-дохи сери. «Иллюзии». 10.40—Мультфильм. 11.00—Аяншалагшадай клуб. 12.00—Хүгжэмтэ дамжуулга. 13.20—Соносхолнууд, мэдээсэлнүүд. 13.30—Время. 16.30—Мультфильмнүүд. 17.00—«Секретный фарватер»—4 серитэй уран hайханай фильм. 1-дэхи сери. 18.05—Эрдэмэй мэдээсэл. 18.50—Останкинадахи концертнэ студида клоунадын «Мимикричи» театр. 19.35—«Хүн ба хуули». 20.50—«Американская трагедия»—4 серитэй уран hайханай фильм. 2-дохи сери. «Иллюзии». 22.00—Время. 22.30—Шухала асуудалаар хөөрэлдөөн. 22.40—Шатараар дэлхэйн чемпионадта. 22.55—Литературно-уран hайханай «Үгэ» программа. 00.55—Шэнэ hониной албан.

ХОЁРДОХИ ПРОГРАММА

МОСКВА. 9.00—Үглөөнэй гимнастика. 9.15—Геометри тухай эрдэм дэлгэрүүлгын фильмүүд. 9.35, 10.35—География. 8-дахи класс. 10.05, 11.05—Француз хэлэн. 11.35, 12.35—Түүхэ. 7-дохи класс. 12.05—«Движение объединения на пути к мировой гармонии» гэhэн дамжуулга. 13.05—«Сержант милиции»—3 серитэй уран hайханай фильм. 1-дэхи сери. 14.10—Аэробика. Американ актриса Джейн Фонда дамжуулгые хүтэлхэ. 15.10—«Люди на болоте. «Полесская хроника». 8 серитэй уран hайханай фильм. 5-дахи сери. «Сугробы на дорогах». УЛААН-ҮДЭ. 17.35—Киноочерк. 17.55—«Милый лжец»—фильм-зүжэг. 2-дохи сери. 18.50—Байгал. 19.10—«Аялга дуунтай уулзалга» (буряадаар). 19.55—Байгал (буряадаар). 20.10—«Байгалай үмэнэхи газар дээрэ». 20.55—Соносхолнууд. МОСКВА. 21.00—«Амгалан нойрсогты, багашуул!» 21.15—Соносхолнууд, мэдээсэлнүүд. 21.20—Баримтата фильм. 21.45—Нидерландын Роттердамскын симфоническа оркестрэй концерт. Дирижерынь—Дж. Конлон (США). 22.40—СССР-эй Верховно Соведэй сесси дээрэ. 23.40—РСФСР-эй Верховно Соведэй сессиин дневник. 00.40—«Сержант милиции»—3 серитэй уран hайханай фильм. 3-дахи сери.

СРЕДА, 24

НЭГЭДЭХИ ПРОГРАММА

МОСКВА. 7.30—«120 минута». 9.30—«Американская трагедия»—4 серитэй уран hайханай фильм. 3-дахи сери. «Страсти». 10.45—«Амар сайн, хүгжэм!» 11.30—Литературно-уран hайханай «Үгэ» программа. 13.30—Время. 16.30—«Секретный фарватер». 2-дохи сери. 17.40—С. Шопенэй бүтээлнүүд. 18.20—Хүүгэдтэ дамжуулга. 19.20—Мультфильм. 19.30—Время. 20.00—Баримтата фильм. 20.30—Россин парламентын мэдээсэл. 20.45—«Американская трагедия» — уран hайханай фильм. 3-дахи сери, «Страсти». 22.00—Время. 22.25—Агаарай долгиндо хүгжэм.

ХОЁРДОХИ ПРОГРАММА

МОСКВА. 9.00— Үглөөнэй гимнастика. 9.15—Геометри тухай эрдэм дэлгэрүүлгын фильмүүд. 9.35, 10.35—Информатикын ба тоолон тодорхойлхо техникын үндэhэ hуури. 10.05, 11.05—Немец хэлэн. 11.35, 12.35—Юрэнхы биологи. 10-дахи класс. 12.05—«Библиофика». 13.05—«Сержант милиции»—3 серитэй уран hайханай фильм. 2-дохи сери. 14.10—Гүрэнэй Бородинай нэрэмжэтэ квартедэй концерт. 14.50—Баримтата фильм. 15.15—«Люди на болоте. Полесская хроника»—уран hайханай фильм. 6-дахи сери. «Крещенские морозы». УЛААН-ҮДЭ. 17.35—Ехэшүүлдэ мультфильм. 18.35—Байгал. 18.55—Уоянай госпромхоздо болоhон арсалдаан тухай дамжуулгын мүрөөр. Буряадай ССР-эй арадай депутадууд С. Ф. Рассохин, М. Х. Рагимов гэгшэд хабаадаха. 19.35—«Эрхэтэн ба хуули». 20.05—«Талын талнууд»—тележурнал (буряадаар). 20.40—Соносхолнууд. МОСКВА. 20.45—«Амгалан нойрсогты, багашуул!». 21.00—СССР-эй Верховно Соведэй сесси дээрэ. 22.00—«Встреча с Ма...гией»—концерт-очерк. 22.30—РСФСР-эй Верховно Соведэй сессиин дневник. 23.30—Концерт. 23.55— Футбол. Европын кубогууд. 01.50—Волейбол. Дэлхэйн чемпионат. Эрэшүүл.

ЧЕТВЕРГ, 25

НЭГЭДЭХИ ПРОГРАММА

МОСКВА. 7.30—«120 минута», 9.35—«Американская трагедия»—4 серитэй уран hайханай фильм. 4-дэхи сери. «Суд». 10.50—Футбол. Европын кубогууд. 13.20—Соносхолнууд, мэдээсэлнүүд. 13.30—Время. 16.30— Минии дуратай хасаг дуун. 16.50—«Секретный фарватер». 3-дахи сери. 18.00—«Хэрбээ тэды хүрөө hаа...» 18.45—«Коммунист» журналай «түхэреэн стол». 19.30—Время. 20.00—«16-тай ба тэрээнhээ дээшэ наhатайшуулда». 20.45—«Американская трагедия»—4 серитэй уран hайханай фильм. 4-дэхи сери. «Суд». 22.00—Время. 22.30—Шатараар дэлхэйн чемпионадта. 22.45—Футбол. Европын кубогууд. 01.25—Шэнэ hониной албан.

ХОЁРДОХИ ПРОГРАММА

МОСКВА. 9.00—Үглөөнэй гимнастика. 9.15—Геометри тухай эрдэм дэлгэрүүлгын фильмүүд. 9.35, 10.35—Хүгжэм. 3-дахи класс. 10.05, 11.05—Испан хэлэн. 11.35, 12.35—Литература. 10-дахи класс. 12.05—Ород хэлэн. 13.05—«Сержант милиции»—3 серитэй уран hайханай фильм. 3-дахи сери. 14.10—Аэробико. Американ актриса Джейн Фонда дамжуулгые хүтэлхэ. 15.10—И-С. Бах. 15.30—«Люди на болоте. Полесская хроника»—уран hайханай фильм. 7-дохи сери. «Дни надежд». УЛААН-ҮДЭ. 17.30—Киноочерк. 17.50—Байгал. 18.05—«Театр ба харагша». Буряадай гүрэнэй оперо болон баледэй академическэ театрта «Джангар» оперын премьерэ. 18.50—Байгал. 19.10—«Ая-ганга» — телеальманах (буряадаар). 19.55—«hургуули мүнөө ба ерээдүйдэ». 20.55—Соносхолнууд. МОСКВА. 21.00—«Амгалан нойрсогты, багашуул!» 21.15—«...солдат Пашка» — баримтата фильм. 21.35—Шэнэ нэрэнүүд. Никита Джигурда. 22.00—...поткино хотодо гэр бүлын hайндэр. 22.40—СССР-эй Верховно Соведэй сесси дээрэ. 23.10—РСФСР-эй Верховно Соведэй сессиин дневник. 00.10—«Тихая квартира»—уран hайханай фильм (Чехословаки). 01.40— Баримтата фильм. 01.55—Морин спорт.

ПЯТНИЦА, 26

НЭГЭДЭХИ ПРОГРАММА

МОСКВА. 7.30—«120 минута». 9.30—«16-тай ба тэрээнhээ дээшэ наhатайшуулда». 10.15 — Мультфильм. 10.45 — «Хүн ба хуули». 12.00—Дуунай «Сударушка» ансамблиин концерт. 12.20 — Хүүгэдтэ дамжуулга. 13.20—Соносхолнууд, мэдээсэлнүүд. 13.30 — Время. 16.30 — Мультфильм. 17.00 — «Секретный фарватер». 4-дэхи сери. 18.10—Баяануудай ансамблиин концерт. 18.25 — «Австридахи уулзалганууд». 19.25—Уран шүлэгэй долгин дээрэ. 19.30—Время. 20.00—«Исцеление радостью», «Карпатские мотивы» — баримтата фильмүүд. 20.40 — Хүгжэмтэ дамжуулга. 21.00 — Капитал-шоу. 22.00—Время. 22.30 — СССР-эй МВД-гэй мэдээнүүд. 22.40—«ВИД» программа. 01.45—Шэнэ hониной албан.

ХОЁРДОХИ ПРОГРАММА

МОСКВА. 9.00 — Утренняя гимнастика. 9.15, 10.25—Эрдэм дэлгэрүүлгын фильмүүд. 9.35, 10.45—Түүхэ. 5-дахи класс. 9.55, 11.05—Англи хэлэн. 11.35, 12.35 — Түүхэ. 8-дахи класс. 12.05—«Великобритания сегодня» — англи хэлэн дээрэ баримтата фильм. 13.05— «Тихая квартира» — уран hайханай фильм. 14.35—«В поисках «теплого дома» — баримтата фильм. 15.05 — «Люди на болоте. Полесская хроника». 8-дахи сери. «Глубокая борозда». 16.15 — Концерт. УЛААН-ҮДЭ. 18.05—Мультфильмүүд. 18.45 — «Микрофон тогтоогдобо». 19.30—Буряад хэлэнэй хэшээл. 20.05—Буряад ороной hонинууд. МОСКВА. 21.00—«Амгалан нойрсогты, багашуул!» 21.15—«...дэргээ бусаха харгы ...» 21.50 — Москвагай фольклорно коллективүүдэй концерт. 22.25—Бултанай эрхилхэ спорт. 22.40—СССР-эй Верховно Соведэй сесси дээрэ. 23.10 — РСФСР-эй Верховно Соведэй сессиин дневник. 00.10—«...товство гусара»—уран hайханай фильм.

СУББОТО, 27

НЭГЭДЭХИ ПРОГРАММА

МОСКВА. 7.30—«120 минута». 9.35—«Эжы, аба бидэ гурбан». 10.05—Мультфильмнүүд. 10.30—«Бурда моден» дурадхана... 11.00—Жэлэй дүрбэн саг. Октябрь. 12.00—Коммерческэ мэдээсэл. 12.30—«Рустам и Сухраб». Режиссер Б. Кимягаровай фильмүүд. 14.05—Фотоконкурс. 14.10 — Японой заншалта камерна хүгжэм. 15.00—«Мэдээжэ аад, юрэ бусын юумэн». 16.00—Эди шэдиин парад. 16.40—«Политическэ хөөрэлдөөнүүд» гэhэн циклhээ. 18.10—Останкинадахи концертнэ студида американ актриса Джейн Фондатай уулзалга. 19.40 — Уласхоорондын шэнжэлэл. 20.50 — «Переступить черту»—уран hайханай фильм. 1-дэхи сери. «Бумажный змей». 22.00—Время. 22.30 — СССР-эй правительствада. 22.40—«Переступить черту»—уран hайханай фильм. 2-дохи сери. «Маэстро». 00.10—Шатараар дэлхэйн чемпионадта. 00.25 — Валерий Леонтьев дуулаха. 01.35—Шэнэ hонин. 01.50—«Супер модель-90»—шоу-программа.

ХОЁРДОХИ ПРОГРАММА

МОСКВА. 9.00 — Утренняя гимнастика. 9.15 — Мультфильм. 9.30—Ород хэлэн. 10.00 — «Совгражданки в Африке» — баримтата фильм. 10.30—«Хэрбээ тэды хүрөө hаа...» 11.15 — Волейболоор дэлхэйн чемпионат. Эрэшүүл. 12.00 — СССР-эй Верховно Соведэй сесси дээрэ. 12.30—РСФСР-эй Верховно Соведэй сессиин дневник. 13.30—Украин дуунай «Берегиня» студиин концерт. 14.00—«Хани харилсаан»—видеоканал. 22.00—Время. 22.30 — В. Прокушева дуулаха. 22.45 — Хоккейгээр СССР-эй чемпионат. «Динамо» (Москва) — «Динамо» (Ригэ). 00.15—В. Шукшинай рассказуудаар «Стопковское дело» зүжэг. 01.20—«От и до» — уран hайханай фильм.

ВОСКРЕСЕНИ, 28
АВТОМОБИЛЬНА ТРАНСПОРТЫН ХҮДЭЛМЭРИЛЭГШЭДЭЙ ҮДЭР

НЭГЭДЭХИ ПРОГРАММА

МОСКВА. 9.00—Бултанай эрхилхэ спорт. 9.15—Ритмическэ гимнастика. 9.45—«Спортлотогой» тираж. 10.00—«Эртэ үглөөнhөө». 11.00—«Эсэгэ орондоо алба хэнэ». 12.00—Үглөөнэй наада зугаанай дамжуулга. 12.30 — «Дэлхэйе тойрон». альманах. 13.30—«Элүүр энхэ байлга». 14.15—Хүгжэм. 14.35—Политическэ темэдэ хөөрэлдөөн. 15.05 — Испаниин гитарист Пако де Лусиа тааниие урина. 16.30 — «Аза талаантай ушар» — викторина. 16.45 — Таиланд тухай. 17.30— Баримтата фильм. 17.40 — Хүдөөгэй ажал хэрэгүүд. 18.55—«Марафон-15». 20.20—Россин парламентын мэдээсэл. 20.40—«Овраги»—4 серитэй уран hайханай фильм. 1-дэхи сери. 21.30—Время. 22.30—Хэтэдээ мүнхэ зүйлнүүд тухай. 22.45—П. И. Чайковскиин 100 романс. 23.05 — «Маппед-шоу»—олон серитэй кукольна фильм-концерт. 7-дохи, 8-дахи сери. 23.50—Джаз.

Сэнхир экран

НЭГЭДЭХИ ПРОГРАММА

МОСКВА. 9.00 — «Бултанай эрхилхэ спорт». 9.15— Рериховскэ бүхэсоюзна XI уулзалганууд. 10.00—«Эртэ үглөөнhөө». 11.00—Эсэгэ орондоо алба хэнэ. 12.00—Үглөөнэй наада зугаанай дамжуулга. 12.30—«Аяншалагшадай клуб». 13.30 — «Элүүр энхэ байлга». 14.15—Хүгжэмтэ киоск. 14.45— Аэробико. Американ актриса Джейн Фонда дамжуулгые хүтэлхэ. 15.45—«Маримба Понес» хүүгэдэй ансамблиин концерт (Япон). 16.15 — Мультфильм. 17.45— Хүдөөгэй ажал хэрэгүүд. 19.05—«Тайвань руу харгы». 19.55— Россин парламентын мэдээсэл. 20.10—«КВН-90». Одессын гүрэнэй университедэй болон Воронежой инженерно-барилгын институдай командануудай уулзалга. 22.00— Время. 22.30—Хэтэдээ мүнхэ зүйлнүүд тухай бодолнууд. 22.45—«Маппед-шоу» — олон серитэй фильм-концерт. 5-дахи, 6-дахи сери. 23.35—«А» программа.

ХОЁРДОХИ ПРОГРАММА

МОСКВА. 9.00 — «Зарядкада зогсогты!» 9.15— Мультфильм. 9.55—Баримтата фильм. 10.35—«Объектив». 11.10 — Фортепианна хүгжэмэй концерт. 11.50 — Кропоткино хотодо гэр бүлын hайндэр. 12.30—«Аншалагшадай клуб». 13.30— Баримтата фильм. 13.40 — Мультфильм. 14.00—Режиссер Ю. Белянкинай фильмүүд. «Георгий Свиридов». 14.55— Соносхолнууд, мэдээсэлнүүд. 15.00— Волейболоор дэлхэйн чемпионат. Эрэшүүл. Венесуэлын ба СССР-эй суглуулагдамал командануудууд. 15.30—«Совет Росси»— видеоканал. 18.00— Уласхоорондын шэнжэлэл. 19.00— ТФ студи. 21.00—«Амгалан нойрсогты, багашуул!» 21.15— ТФ студи. 22.00— Время. 22.30— РСФСР-эй Верховно Соведэй сессиин дневник. 23.30—ТФ студи. 01.30—«Ялта-90»—авторалли.

Кино, театрнуудта

ДК «Текстильщик»
Зональный фестиваль любительских театров Восточной Сибири. Не волнуйся, мама— 14.
Городской Молодежный театр (ул. Димитрова, 2).
Черный человек, или я, Сосо Джугашвили — в 19.
«Дружба»
Последняя ночь Шахерезады— в 10, Шина — королева джунглей (Женщина-Тарзан)—в 11-40, 13-50, 16, 18-10, 20-30.
«РОДИНА»
Киноклуб «Поклонники Х музы»—Худ . фильм Человек с бульвара Капуцинов — в 16-30, Крот и медицина—в 10, Танцор диско (2 серии)— в 11-20, 18-10, Танцуй, танцуй (2 серии) —в 14, 20-50.
«ПРОГРЕСС»
Красный зал—Так жить нельзя (2 серии)—в 9-30, 11-40, 14, 16-20, 18-40, 20-50. Зеленый зал —Великолепная семерка—в 10, 12-40, 15-10, 17-40, 20-10.
«ОКТЯБРЬ»
Иван Васильевич меняет профессию—в 9-40, 15, Друг в непогоду—в 13-20, 21-20, Знахарь (2 серии)—в 11, 16-30, 19.
«ВОСТОК»
Полет навигатора—в 13-30, Месть и закон (2 серии)—в 15, 18, 21.

ПРАВДА БУРЯТИИ
Мүнөөдэрэй номер...

Республикын ... Улаан-Үдын гол hудаhан ... хо 2-дохи ТЭЦ-эй ... ямараар эмхидхэгдэжэ ... тухай тобшохоноор ... фоторепортаж номерой ... хи хуудаhанда барлагда...

СССР-эй болон РСФСР-эй Верховно Соведүүдэй сесси... дэй ээлжээтэ заседани... рэhээ ТАСС-ай парламент... корреспондентнүүдэй ... тобшо мэдээсэлнүүд ... hонорто барлагдаба.

СССР-эй Буддын ... най түбэй захиргаан... лэгшэ Бандида-хамба ... Мүнхэ Зодбоевич Цыбик... Буряадай ССР-эй Министр... дэй Соведэй Түрүүлэгш... Сагановай амаршалга ... мүн лэ байха.

«Правда Бурятии» газет... раалгада хабаадагшадай ... хэрэгүүдые хөөрэhэн тобш... дээсэлнүүдэй суглуулбари... ной hонорто барлагдаба.

Редакторай орлогшо
П. Н. НИМАЕВ.

НАШ АДРЕС: 670000, УЛАН-УДЭ ул. Каландаришвили, 23

Телефоны редакции: редактор—2-50-96, приемная—2-54-54, зам. редактора —2-68-08, зам. редактора —2-62-62, отв секретарь —2-50-52, секретариат —2-66-76; отделы: партийной жизни и пропаганды —2-60-91, 2-56-23, промышленности и строительства — 2-61-35, агропромышленный —2-64-36, 2-63-86; советского строительства и быта —2-69-58; культуры и школ —2-60-21, 2-57-63; информации —2-34-05; переводов —2-54-93; писем и селькоров —2-67-81; корректорская—2-33-61; выпускающие—2-35-95; собственные корреспонденты: п. Баргузин —91-1-44, г. Северобайкальск —35-73, п. Хоринск—55-6-90, г. Закаменск—31-61, п. Кырен—91-9-79, п. Агинское—3-40-69. Директор издательства—2-37-32, бухгалтерия— 2-33-77, вахта —2-56-62.

Газета выходит 300 раз в год. Объем 2 п. л. Индекс подписки газеты 50901.

Газета отпечатана республиканской типографией Госкомиздата Бурятской АССР. Директор 2-40-45. Заказ № 243.